

KUND ATTILA

Méhely Lajos és a magyar fajbiológiai kísérlete (1920–1931)

Bevezető

Tanulmányomban a neves biológus, Méhely Lajos akadémikus 1920-as években kifejtett fajbiológiai nézeteit elemzem. A fő források: a szerző pamfletje, esszéi és újságcikkei, de a kontextus felvázolása érdekében röviden kitérek életrajzára, és elméleti munkássága mellett közéleti szerepvállalását is bemutatom. Méhely Lajos kivételesen sikeres tudományos karriert futott be, mindent elért, amit Magyarországon tudós elérhetett. A politikai diskurzusba ötvenes éveinek legvégén, elismert kutatóként kapcsolódott be. Közéleti tevékenységének középpontjában a zsidóság állt. Írásainak zömében az antiszemitizmus tudományos legitímációjára törekedett, és a zsidóságot egy biológiailag újradefiniált magyarsággal állította szembe. Elméletében – mellyel a magyar nyilvánosságban az úttők egyikeként jelent meg – a kor kurrens nyugati faji elméletei keverednek a korabeli, közkeletű antiszemitizmus argumentációjával. A külföldi teóriák recepciója azonban gyakran a kortárs szélsőjobboldali nézetekkel ellentétes megállapításokat is eredményezett. A dolgozatban szó esik még a Méhely által szintén előszeretettel – a „zsidókérdésnél” persze jóval ritkábban – hangoztatott faji alapú németellenességről csakúgy, mint a társadalmi egyenlőtlenségek mögött biológiai okokat sejtető, a klasszikus eugenikára emlékeztető gondolatokról, valamint Méhelynek a „nőkérdésről” és a nemi szerepekről alkotott igen határozott véleményéről. A tanulmányban törekszem arra is, hogy a Méhely-féle nézeteket a kor politikai kontextusában értelmezem, értve ezen a fajbiológia viszonyát a fajvédők ideológiájához, illetve

Méhely konfliktusos viszonyát a hivatalos körökkel, különösen Klebelsberg Kunó kultuszminiszterrel. Zárásként a szerző érvelésmódját elemzem, és röviden kitérek a Méhely-jelenség által is felelevenített, a tudományosság kérdését általánosabban is felvető problémakörre.

*

A magyarországi faji gondolkodás, a magyar fajelméleti törekvések története jórészt még megíratlan. Az irányzat legismertebb képviselőjének, Méhely Lajosnak a munkásságát is csak részlegesen tárta fel a történetírás. A komoly tudományos karriert befutó akadémikus fajbiológiai tevékenysége több szempontból is figyelemreméltó. Méhely az 1920-as években az elit – a tudáselit – tagja volt, amely tény nem alábecsülendő, amikor gondolatait és azok befolyását vesszük számba. A fajbiológia magyarországi kísérletének elemzése önmagában is fontos adalékokkal szolgálhat a kor közgondolkodásának mélyebb megértéséhez, de figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy Méhely fellépésére nem légüres térben került sor. A fajbiológiai gondolat kapcsolódott a nemzeti diskurzus bizonyos hagyományaihoz, toposzaihoz, kulcsfogalmaihoz és kortárs tendenciáihoz, vagy éppenséggel polemizált azokkal, de mindenképpen valamilyen relációban állt velük. És bár a két háború közötti fajbiológia semmiképpen sem nevezhető domináns vagy uralkodó nézetnek, azt mégis le kell szögezni, hogy képes volt befolyásolni a közgondolkodást: például a fajbiológia fogalmai, érvrendszerének elemei gyakorta köszönnek vissza alapjában nem fajbiológiai elveket vallók megszólalásaiban is.

Történeti szakmunkákban gyakran említik Méhely nevét, de rendszerint csak néhány sort, egy-egy bekezdést olvashatunk róla. A szakirodalomból Gyurgyák János két nagyszabású munkáját lehet kiemelni, amelyekben a szerző Méhely munkásságát is viszonylag részletesen tárgyalja.¹ Tóth Tamás Méhely népbírósági

¹ GYURGYÁK JÁNOS: *A zsidókérdés Magyarországon. Politikai eszmetörténet.* Osiris, Budapest, 2001. 387–397., illetve: *Ezzé lett magyar hazátok. A magyar nemzeteszmé és nacionalizmus története.* Osiris, Budapest, 2007. 261–266. Paksy Zoltán konferenciatanulmánya már a kézirat lezárása után jelent meg. (PAKSY

perét dolgozta fel.² A sovány Méhelj-irodalom kapcsán megemlíthető még Gáspár János 1931-es kötete.³ Csakhogy akkoriban Gáspár Méhelj tanársegédjeként működött, így nem várható el tőle reflexió. A professzora főbb dolgozatait kivonatosan összefoglaló műve inkább forrásként használható, mintsem szekunder szakmunkaként. Bibliográfiája különösen hasznos lehet: jó kiindulási pont Méhelj majdhogynem áttekinthetetlenül nagy számú – esetenként még könyvtári katalógusokban is nehezen megtalálható – szövegei közötti eligazodásban. Hasonló a helyzet két, az 1960-as években született feldolgozás esetében is.⁴ A két műre jellemző, mára már elavultnak számító, erősen ideologikus szemlélet korlátozza használhatóságukat, ugyanakkor forrásjegyzékük szintűgy alkalmas a Méhelj-művek feltérképezésére.⁵

Elemzésem elsősorban Méhelj 1920-as években alkotott szövegein alapul. A későbbi munkák vizsgálatával most nem azért maradok adós, mintha azok kevésbé lennének meghatározó darabjai a magyar szélsőjobboldali gondolkodás korpuszának. Éppen ellenkezőleg áll a dolog: a Horthy-korszak második évtizedében íródott Méhelj-dolgozatok már egy gyökeresen megváltozott világban születtek, s ezáltal – mind bel- és külpolitikai perspektívából, mind a faji gondolatok alakulásának aspektusából – teljesen új kontextusban jelentek meg. Amennyiben egy tanulmány szerzője nem csupán Méhelj életének és munkásságának kivonatszerű felvázolását ambicionálja, de a citált szövegek behatóbb elemzé-

Zoltán: A numerus clausus meghaladása: Méhelj Lajos és a tudományos fajvédelem Magyarországon az 1920-as években. In: MOLNÁR Judit [szerk.]: *Jogfosztás – 90 éve. Tanulmányok a numerus claususról*. Nonprofit Társadalomkutató Egyesület, Budapest, 2011. 121–134.)A

² TÓTH Tamás: Méhelj Lajos és népbírói pere. *Valóság*, 2011/2. 63–74.

³ GÁSPÁR János dr.: *Méhelj Lajos és a tudományos fajvédelem Magyarországon*. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1931.

⁴ PAPP Károly: *Méhelj Lajos a fajelmélet képviselője*. Doktori disszertáció, kézirat. ELTE Egyetemi Könyvtár, 1966; illetve: DÓSA Rudolfné: A fajbiológia a magyar fasizmus szolgálatában. *Tudományos Közlemények –Budapesti Orvostudományi Egyetem Marxizmus-Leninizmus Tanszék*, 1967/1. 1–22.

⁵ Méhelj zoológusi működésének monografikus feldolgozása még szintén várat magára. Ez meghaladja a dolgozat kereteit és e sorok írójának lehetőségeit. A kérdés iránt érdeklődők leginkább HORVÁTH Csaba és KORSÓS Zoltán cikkeiben találhatnak eligazítást. Lásd például: Méhelj Lajos emlékezete. *Karszt és Barlang*, 1988/1. 43–46.

sére is vállalkozik, az már területi okok miatt is bőven meghaladja egy szakcikk kereteit. Ennek következtében jelen dolgozatomban a Méhely-féle fajelméletnek csak egy, kronológiailag is elkülöníthető fejezetét kísérem meg bemutatni. A korszakhatárok utólagos meghúzása gyakorta veti fel az önkényesség vádját. Ez esetben sem állítható, hogy 1931, tehát a Bethlen-korszak vége hozta volna meg a döntő változást Méhely fajbiológiai nézeteiben, de mégis ez az esztendő tűnik a legplauzibilisabb korszakhatárnak a harmincas évek drámai mozgásai előtt.

A szövegek adekvát értelmezéséhez szükséges felvázolni azok kontextusát is, és Méhely Lajos, a fajbiológus mellett a teljesség igénye nélkül Méhely Lajost, a közéleti embert is bemutatni.⁶ Erre a már jelzett csekély szintű szakirodalmi feldolgozottság miatt is szükség van. Ez okból, mielőtt rátérnék a fajbiológiai szövegek tárgyalására, vázlatzerűen ismertetem Méhely életrajzát.

Életrajz

Méhely Lajos 1862. augusztus 24-én született a Zemplén megyei Kiszaludszögiben. Apja tisztartó volt a Dessewffy család Zemplén, majd Sáros megyei birtokain. Unokatestvére volt Méhely Kálmán, a munkáskérdéssel sokat foglalkozó mérnök-közgazdász, képviselő, Garami Ernő államtitkára. A család két ága között éppen politikai és ideológiai okok miatt romlott meg a viszony.⁷ Méhely Lajos iskolai tanulmányainak első három évét otthon, apja felügyelete mellett végezte, a negyedik osztályt Kassán járta ki. Egy eperjesi gimnáziumi év után Lőcsén folytatta tanulmányait, a helyi reáliskolában érettségizett 15 évesen. Budapesten járt egyetemre, kitűnő hallgatónak számított. Kriesch Jánosnak, a neves biológusnak, Darwin egyik első magyarországi követőjének lett a tanítványa. Tizennyolc évesen már Kriesch professzor asszisztense, és 1885-ig tanársegéd a Királyi József Műegyetemen. A következő 11 évben a Brassói Reáliskola tanára volt. A tanítás – és anyagi

⁶ Méhely közéleti szerepe, kapcsolatrendszere a hivatalos körökhöz és szélső-jobboldali tényezőkhöz való viszonya külön tanulmányt érdemelne.

⁷ SCHMIDT Ádám: Az Országos Levéltár III. osztályának 1970. évi gyarapodásáról. *Levéltári Szemle*, 21. 1971. 1–3., 246.

okokból végzett egyéb munkák – mellett folyamatosan kutatót és publikált. Méhelý 1896-ban a Nemzeti Múzeum Állattárában kapott állást.⁸

Múzeumi pozíciójában karrierje tovább ívelt felfelé. *Herpetologica Hungarica* című monumentális munkájáért 1897-ben az Akadémia az 1200 aranyforinttal járó Bésán-díjban részesítette. A következő évben – más rangos külföldi tudós társaságokkal párhuzamosan – Méhelýt az Akadémia levelező tagjai közé fogadta.⁹ 1910-ben választották rendes taggá.¹⁰ Ezekben az években Méhelý a Budapesti Tanárképző Intézetben oktatói munkát is végzett, és bár még nem volt egyetemi tisztsége, de – elmondása szerint – az egyetemmel „benső contractusban” állt.¹¹ Múzeumi pályafutása csúcscaként 1912-ben osztályigazgató volt.¹² Innen három év múlva személyes ellentétek miatt távozott.¹³ Ezután kezdődött egyetemi karrierje.

A budapesti bölcsészkaron 1913 júniusában született döntés az addig egységes Állattani Tanszék kettéválasztásáról.¹⁴ A terv szerint mint Általános Állattan és Összehasonlító Szövet és Bonctan Tanszék, valamint Állatrendszertani Tanszék néven működött volna tovább a korábbi szervezeti egység. A változtatásra áldását adta a miniszter is, de csak az első tanszék állt fel. Vezetője 1915 szeptemberétől Méhelý Lajos.¹⁵

Az 1920-as években híre ment, hogy Méhelý a tanácsköztársaság idején exponálta magát.¹⁶ 1919 második felében azonban már

⁸ MÉHELY Lajos: *Önéletrajzi adataim*. Kézirat. OSZK, Budapest, 1914.

⁹ Uo. 11–12.

¹⁰ Uo. 13.

¹¹ Uo. 14–15.

¹² Uo. 15.

¹³ ZOLTÁN KORSÓS: History of the Herpetological Collection of the Hungarian National Museum. [A Magyar Nemzeti Múzeum hullótani gyűjteményének története.] *Annales Historico-Naturales Musei Nationalis Hungarici*. 100. 2008. 57.

¹⁴? Hiányzik!

¹⁵ SZENTPÉTERY Imre: A bölcsészettudományi kar története 1635–1935. In: *A Királyi Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem története*. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1935. IV. k. 613–614.

¹⁶ A *Népszava* 1926-ban két cikkben is utalt Méhelý állítólagos szerepére a tanácsköztársaságban. Az egyik szerint Méhelý „a proletárdiktatúra idején a közoktatásügyi népbiztosságon volt többször látható, mivel mindenáron népszerű művet akart írni a darwinizmusról – természetesen nem a keresztény egyház,

a kommün alatti tevékenységet vizsgáló akadémiai bizottságban találjuk, és ugyancsak részt vállalt az egyetemi igazolási eljárásokban.¹⁷ Az 1927–1928-as tanévben Méhelý Lajos töltötte be a bölcsészkar dékáni tisztségét.

1920-ban megbízást kapott az egyetem betöltetlen Embertani Tanszékének vezetésére is, e tisztséget 1930-ig látta el.¹⁸ A tanszék munkájában Méhelý érvényesítette fajbiológiai elveit. Az antropológia szak népszerűsége csökkent, kevesebb lett a hallgatók száma, mint a korábbi években, és a tíz év alatt csak két doktori értekezést nyújtottak be.¹⁹ Méhelý konfliktusba is került a fizikai antropológiai némely hazai művelőjével, például Bartucz Lajossal.²⁰

Méhelý Lajos munkásságát ebben az időszakban már a fajbiológia határozta meg. Publikációit tekintve kijelenthető, hogy bár továbbra is jelentetett meg zoológiai dolgozatokat, írásainak legnagyobb része – főként az általa szerkesztett *A Cél* nevű folyóirat hasábjain²¹ – az ellenforradalom után már fajbiológiai témájú volt. Jellemző példa, hogy a Királyi Magyar Természettudományi Társulat Állattani Szakosztályának – rendszeres, évente 8-9 alkalommal megtartott – előadóülésein 1916-ig Méhelý volt a legtöbb szereplő előadó, szám szerint 44 referátummal.²² A jubileumi, 200. ülésszakon is az ő felszólalása hangzott el.²³ A későbbiekben

hanem a kommunizmus szolgálatában”. (Fajkérdés és szocializmus. *Népszava*, 1926. június 27. 13.) A másik cikk azt állította, hogy Méhelý „odaadó hűséggel kívánta szolgálni a tanácsköztársaságot”. (Méhelý Lajos előadásai. *Népszava*, 1926. október 20. 7.)

¹⁷ VARGHA Domokosné–BALÁZS Lajos: Kövesligethy Radó „tetemrehívásáról”. *Magyar Tudomány*, 166. 2006. 1501. és 1503–1504.

¹⁸ FARKAS L. Gyula–DEZSŐ Gyula: *A magyar antropológia története a kezdettől napjainkig*. JATEPRESS, Szeged, 1994. 27.

¹⁹ Uo. 28–29.

²⁰ FARKAS L. Gyula: Az őstörténeti kutatások és a társadalmi közgondolkodás antropológiai (humánogenetikai) szempontból 1919–1931 között Magyarországon. In: KINCSES NAGY Éva (szerk.): *Őstörténet és nemzettudat*. Magyar Őstörténeti Kutatócsoport, Szeged, 1991. 33.

²¹ A periodikáról lásd uo. 13–15.

²² HORVÁTH Csaba–KORSÓS Zoltán: Az elmúlt 100 év előadóülései. *Állattani Közlemények*, LXXXVIII. Supplementum, 1994. 15.

²³ Uo. 64.

azonban már nem adott elő, Az 1920-as években egyes zoológus kollégáival sem volt felhőtlen a kapcsolata.²⁴

Tudóstársai bírálatainak hatására 1930-ban lemondott akadémiai tagságáról. Méhelÿ ezt a „zsidók bérgazdaságában alkalmazott s a zsidók jótékonyágát élvező közéleti tényezők” felől elszenvedett támadásokkal magyarázta.²⁵ Kifejtette továbbá: „Nem akartam olyanokkal egy asztalnál ülni, akiket – ha már bizonyos körmönfont ravaszsággal beállított »enyhítő körülmények« okából, a kommunizmus után nem lehetett velük érdemük szerint elbánni – legalább a hazafias magyar társadalomnak kellett volna magából kivetnie. Ez azonban annyira nem történt meg, hogy – szegényszemre – még nagy uraink is paroláznak az ilyen visszacsúszott, sőt közéleti tényezőkké is előléptetett sötét elemekkel.”²⁶ A tudóstitéletből való kiválása miatt – írja Méhelÿ – számos prominens személyiség adott hangot sajnálkozásának, így egy főherceg, két volt miniszter, két ezredes, három magas rangú bíró, valamint huszonnégy egyetemi professzor.²⁷ Ezt követően nem sokkal Méhelÿ nyugdíjba vonult – aktív oktatóként utoljára az 1932–1933-as tanév őszi szemeszterében tartott előadásokat²⁸ –, de nyugalmazott professzorként még évekig hirdetett meg kurzusokat mind a zoológia, mind a fajbiológia tárgykörében. Végleges visszavonulására 1940-ben került sor, utolsó előadássorozatot „A magyar fajvédelem irányelvei” címmel tartotta.²⁹

A második világháború befejeztével Méhelÿ a Népbíróság elé került. 1946. március elsején a bíróság első fokon felekezet elleni izgatás és a munkásosztály elleni izgatás vádjában találta bűnös-

²⁴ Csiki Ernővel – aki Méhelÿ utóda volt az Állattár élén – való konfliktusát például rágalmazási per, sőt párbajra hívás is színezte. A perről lásd a következő tudósításokat: *Magyar Országos Tudósító*, 1930. május 14. 14., 1930. november 19. 41.

²⁵ MÉHELÿ Lajos: *Vallomások*. Held Nyomda, Budapest, 1940. 15.

²⁶ Uo.

²⁷ Uo. 16.

²⁸ *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem tanrendje az MCMXXXII–MCMXXXIII. tanév első félévére*. Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, Budapest, 1932. 74.

²⁹ *A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem tanrendje az MCMXL–MCMXLI. tanév első félévére*. Magyar Királyi Tudományegyetemi Nyomda, Budapest, 1940. 64.

nek, és tíz év börtönbüntetésre ítélte, emellett nyugdíjvesztéssel is sújtotta.³⁰ Fellebbezés után a Népbíróóságok Országos Tanácsa 1949. június 2-án hozta meg a jogerős döntést, mely szerint Lajost hat év börtönbüntetéssel sújtották. A súlyos beteg Méhelýt 1952. május 8-án szállították át a Gyűjtőfogházból a Mosonyi utcai rabkórházba. Ott fejezte be hosszú életét 1953. február 4-én.³¹

Közéleti szerep

A politikai közéletben Méhelý – mint egyetemi tanár és akadémikus – az ellenforradalom után bukkant fel. Saját elmondása szerint őt, a politikától magát távol tartó tudósembert, a „zsidókérdéssel való állandó szembesülés” taszította a „Magyar Fajvédő Párt kellősközepébe”.³² Noha beszámol róla, hogy fiatal éveiben Brassóban szerkesztője volt a *Brassó* politikai napilapnak,³³ a világháborús években írt szociáldarwinista tanulmányán kívül az 1919–1920 előtti időszakból mégis csupán tudományos, illetve ismeretterjesztő írásai ismeretesek.

Politikai otthonára a Fajvédő Pártban lelt. A párt megalakulása előtt Méhelý már részt vett a titkos Magyar Tudományos Fajvédő Egyesület tevékenységében, melynek tagjai között több későbbi prominens fajvédőt találunk.³⁴ Annak ellenére talált otthonára benne, hogy e párt fajfelfogása nem az ő biológiai értelmezésen alapult. A fajvédők vezérére, Gömbös Gyulára ugyan – aki

³⁰ *Magyar Országos Tudósító*, 1947. június 4. 12.

³¹ KORSÓS Zoltán: Ötven éve hunyt el Méhelý Lajos, a magyar herpetológia legnagyobb alakja. *Terrárium*, 2003/3. 15. – A perről lásd még TÓTH Tamás: i. m.

³² MÉHELÝ Lajos: *Az én antiszemítizmusom*. Held Nyomda, Budapest, 1930. 1.

³³ MÉHELÝ Lajos: *A németek Magyarországon. Fajbiológiai Tanulmány*. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1929. 7. – Megjegyzendő ugyanakkor, hogy 1914-es önéletrajzában ezzel ellentétes információt közölt. Azt állította, hogy felkérést kapott ugyan a lap szerkesztői tisztségére, de az ajánlatot elutasította, mert abban az időben herpetológiai munkáján dolgozott. (Uő: *Önéletrajzi adataim*. I. m. 6.)

³⁴ ZAKAR József: Fajvédők az 1920-as évek Magyarorszáján. In: Randolph L. BRAHAM (szerk.): *Tanulmányok a holokausztról*. V. Balassi Kiadó, Budapest, 2011. 82. Az egyesületről szóló belügyminiszteri irat: *A titkos társaságok felderítéséről szóló rendőrségi jelentés*. Közli: ZAKAR József: i. m. 106.

vel Méhely ebben az időszakban kötött személyes ismeretséget³⁵ – hatást gyakoroltak a biológiai fajelméletek is,³⁶ ellenzéki korszakában azok elveit részlegesen el is fogadta,³⁷ általánosságban a gömbösi ideológiát mégis hiba lenne a biológiai fejelmélettel azonosítani. Amellett, hogy a későbbi miniszterelnök köztudomásúlag inkább volt gyakorlati politikus, mint teoretikus, nézeteiben kimutathatóak még a 19. századi neokonzervativizmus, a turánizmus és az agrárius koncepció hatásai is.³⁸ Maga Gömbös sokat idézett 1923-as nemzetgyűlési felszólalásában – melyben politikai credóját mint a fajvédelemnek nevezett keresztény gondolat és az agrárius gondolat kettősségének alapelvét fogalmazta meg – tulajdonképpen elhatárolódott Méhelytől. Bár elismerően szólt a professzorról, aki szerinte „a tudományos életünk egy előkelő tagja”, „akinek európai híre van”, és „akit Európában szívesen hallgatnak meg”, gondolatait mégsem tette magáévá. „A faji kérdést abból a szempontból, hogy tiszta, turáni vérszejteket keressünk a magyar vérerekben, nem lehet felfogni – mondotta. – Mi tehát nem osztjuk száz százalékgig politikai szempontból Méhely Lajos felfogását, mert tényleg van vérkeveredés, és teljesen egységes turáni fajú magyart ma találni nem lehet, de van egy magyarországi faj, amely annyira összeidegződött a honfoglalókkal, hogy ennek tagjait, különösen azokat a családokat, amelyek évszázadokon keresztül keresztül keresztelődtek a magyar fajjal s mint egységes magyar elem éltek vérségi kapcsolatban a tiszta turáni fajhoz tartozókkal, igenis oda lehet állítani mint magyar fajt.”³⁹ A fajvédők másik prominens alakja, Zsilinszky Endre egy – még a fajvédők Egységes Pártból való távozása előtt írott – vezércikkében szintén az elhatárolódás hangján szólt: „Minket itt a zsidó-kérdés nem mint

³⁵ VONYÓ József: Gömbös Gyula kapcsolati rendszere. *Rubicon*, 2007/4–5. 125.

³⁶ VONYÓ József: Gömbös Gyula és a zsidókérdés. In: PAKSY Zoltán (szerk.): *Az antiszemizmus alakváltozatai. Tanulmányok*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. 30.

³⁷ VONYÓ József: Gömbös Gyula és a nemzeti gondolat. (Gömbös nemzetről vallott nézetei az 1920-1930-as években) In: LENGVÁRI István (szerk.): *In Memoriam Barta Gábor. Tanulmányok Barta Gábor emlékére*. JPTE TK Kiadói Iroda, Pécs, 1996. 429.

³⁸ VONYÓ József: Gömbös Gyula és a zsidókérdés. I. m. 30.

³⁹ *Az 1922. évi június hó 16-ára hirdetett Nemzetgyűlés nyomtatványai. Napló*. XVIII. k. 1923. december 17. 159–160.

antropológiai tanulmány érdekel, hanem mint politikum. Ezért bár igen nagy jelentőséget tulajdonítunk e kérdés történelmi és embertani vizsgálatának, amelyet például Méhely Lajos egyetemi tanár folytat, mi igyekszünk e kérdést szűkebb határok közé szorítani, hogy annál konkrétebb és magától értetődőbb következtésekre juthassunk.”⁴⁰

Méhely 1928-ban nem követte Gömböst, amikor az feloszlatta a Fajvédő Pártot, és visszatért az Egységes Pártba. A Gömbös lépését ellenzők megkísérelték életben tartani a pártot. A hivatalos nevén Magyar Nemzeti Függetlenségi Párt mint Magyar Nemzeti Függetlenségi és Revíziós Párt működött volna a továbbiakban. A régi-új formáció választmánya Szemere Bélát tette meg elnöknek, a tiszteletbeli elnök pozícióját pedig Méhely foglalhatta el.⁴¹ A kísérlet azonban sikertelennek bizonyult, mivelhogy a megújult fajvédő alakulat vezetői nem voltak jelen a képviselőházban, így nem tudták megakadályozni a párt feloszlátását.⁴²

Méhely aktív szerepet – sokszor főszerepet – játszott azon felsőoktatás-politikai vitákban is, melyek rendszerint túllépték az egyetem falait. Azon túl, hogy a Klebelsberg-féle politikát folyamatosan támadta – ahogy a későbbiekben látni fogjuk, kritikával illette mind a kultuszminiszter ideológiai elképzeléseit, mind gyakorlati döntéseit –, részese volt a *numerus clausus* törvény módosítása körüli kontroverziának is. Folyóiratában kikelt a *numerus clausus* törvény 1928-as módosítása ellen: az intézkedést súlyos hibaként, visszalépésként marasztalta el.⁴³ Ám e kérdésben nem csupán mint kívülálló bíráló, mint politikai ellenlábás nyilvánult meg, de egyetemi tisztségeinél fogva személyesen is részese volt az eseményeknek. 1927 őszén, a törvény módosításának hírére az egyetemeken országsszerte tiltakozások törtek ki, melyek súlyos zsidóellenes atrocitásokba is átcsaptak. Az egyik tüntetésen maga Méhely is megjelent. A brit követ jelentése szerint a dékán pártfo-

⁴⁰ ZSILINSZKY Endre: A faji kérdéshez. *Szózat*, 1923. január 9. 1.

41 A fajvédők fenntartják külön pártszervezetüket. *Magyarság*, 1928. október 14. 6.

⁴² GERGELY Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Vince Kiadó, Budapest, 2001. 197.

⁴³ MÉHELY Lajos: Haladás – hátrafelé. *A Cél*, 1928. 18. évf. január-február.

gásáról biztosította a tüntető hallgatókat, támogatást ígért a velük együtt érző professzoroknak.⁴⁴ Ugyanakkor Klebelsberg Kunó miniszter a képviselőház plénuma előtt elítélte Méheljt, aki engedélyezte, hogy a bajtársi egyesületek botrányos – és törvénytelen – módon igazoltassák a hallgatókat. „Ezen a helyen sajnálkozásomat kell kifejeznem afelett, hogy a bölcsészeti karon bölcsészeti kari dékán úr megengedte az ifjúságnak ezeket az igazoltatásokat, aminek következménye volt azután természetesen az, hogy a zsidó hallgatókat eltávolították.”⁴⁵ A következő év májusában a kultuszminiszter a rektorokat és dékánokat a módosított törvény végrehajtásának tárgyában a bizalmas megbeszélésre hívta, az ott elhangzottakat Méhelj – aki ekkor a Bölcsészettudományi Kar dékáni tisztségét töltötte be –, mind a kari tanács grémiuma előtt, mind a sajtóban nyilvánosságra hozta.⁴⁶ 1928 őszén a folytatódó egyetemi atrocitások miatt Klebelsberg kérdőre vonta a fajvédő egyetemi tanárokat, akikről köztudott volt, hogy szimpatizálnak a rendbontókkal. Az illető professzorok végül elítélték a kilengéseket és azok résztvevőit, szítóit, köztük Méhelj is.⁴⁷ A professzorok nyilatkozatukban kijelentették: „Az ifjúság rendbontását a legteljesebb mértékben elítélik és a rendzavarók nemcsak nem számíthatnak semminemű támogatásra, hanem mindent elkövetnek a kedélyek teljes lecsillapítása érdekében.”⁴⁸

Méhelj nézetei a pártpolitikában, esetleges kormányzati intézkedésekben nem jutottak érvényre, mindamellett a legmaga-

⁴⁴ Idézi: NATHANIEL Katzburg: *Zsidópolitika Magyarországon 1919–1943*. Ford.: HAJNAL Pirocska. Bábel Kiadó, Budapest, 2002. 67. – Méheljt már korábban is érték olyan vádak, hogy bátorítja az egyetemi erőszakot. A hírek szerint 1926-ban egy alkalommal Méhelj egyik egyetemi előadása korbácsolta fel az indulatokat, amelyek később fizikai erőszakba csaptak át. (Kedden megint verekedtek az egyetemen. *Népszava*, 1926. október. 20. 5). Pakots József liberális nemzetgyűlési képviselő ugyancsak 1926-ban, tudósításokra hivatkozva, azt állította, hogy Méhelj a következő módon bagatellizálta a rendbontást: „Legfeljebb elcsépeltek néhány diákot.” (*Nemzetgyűlési Napló*, 1922. XLV. k. 1926. október 22. 340.)

⁴⁵ *Az 1927. évi január hó 25-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Naplója*. 1927. VI. k. 1927. október 28. 202.

⁴⁶ LADÁNYI Andor: A numerus clausus-törvény 1928. évi módosításáról. *Századok*, 128. 1994. 1134.

⁴⁷ KEREPSZKI Róbert: A numerus clausus 1928. évi módosításának hatása Debrecenben. *Múltunk*, 2005/4. 71–72.

⁴⁸ *Magyar Lapszemle*, 1928. október 27. 10.

sabb körökben is meghallgatásra, sőt elismerésre találtak. Egyik előadását, melyet a Gödöllői Művelődési Egyesület közgyűlésén olvasott fel, maga Horthy Miklós kormányzó is megtisztelte jelenlétével. A korabeli tudósítás szerint a kormányzó „a közgyűlésen résztvevők lelkes éljenzése közben feleségével megjelent és végighallgatta” a referátumot.⁴⁹ Méhely olyan – a korszakban nem kevésbé meghatározónak számító – közéleti tényező szimpátiáját is elnyerte, mint Prohászka Ottokár, aki ilyen szavakkal méltatta a professzort: „Méltóságod voltaképpen a mi vezérünk, aki a nagy harangot veri félre; mi csak a csilingeket rázzuk.”⁵⁰

Rendszeresen szerepelt Méhely a Magyar Országos Véderő Egylet (MOVE), az Ébredő Magyarok Egyesülete (ÉME) vagy éppen a jobboldali orvosi szövetség, a Magyar Orvosok Nemzeti Egyesülete (MONE) rendezvényein. Nem elhanyagolható az a hatás, amelyet Méhely kifejtett az 1920-as évek ifjúságára, illetve fiatal értelmiségi rétegére. Ennek jellemző példája, hogy az egyik debreceni bajtársi egyesület az ő nevét vette fel.⁵¹ Több olyan személy is szoros kapcsolatban állt vele, akik később, az 1940-es években aktív részesei voltak a zsidóellenes intézkedéseknek. Ilyen volt például az 1944-ben belügyi államtitkárként a deportálásokban kulcsszerepet játszó Endre László⁵² vagy Bosnyák Zoltán (a Magyar Zsidókérdés Kutató Intézet későbbi igazgatója), akinek első publikációját *A Cél* jelentette meg.⁵³ De általánosságban is elmondható, „hogy a húszas évek fajvédői és a harmincas-negyvenes évek antiszemitái között ő [ti. Méhely] jelentette a szemé-

⁴⁹ *Magyar Távirati Iroda*, 1926. augusztus 10. 11. – Fontos megjegyezni, hogy a kormányzó – és több prominens vezető – jelenléte inkább köszönhető Endre László akkori gödöllői főszolgabíró szervezőmunkájának, mint a hivatalos Magyarország gesztusának. (VÁGI Zoltán: Endre László. Fajvédelem és bürokratikus antiszemitizmus a közigazgatási gyakorlatban. In: Randolph L. BRAHAM [szerk.]: *Tanulmányok a holokausztról*. Balassi Kiadó, Budapest, 2002. 92.) A felolvasott szöveg nyomtatásban is megjelent: MÉHELY Lajos: *Néhány szó a magyar fajvédelemről*. Held Nyomda, Budapest, 1926.

⁵⁰ Idézi: MÉHELY Lajos: *Vallomások*. I. m. 12.

⁵¹ SZEGEDI Péter: *Jobbra át! Adalékok a „keresztény-nemzeti” sportegyesületek debreceni történetéhez*. Korall, 2000. ősz. 89.

⁵² GÁBOR KÁDÁR–Zoltán VÁGI: *Self-financing Genocide*. [Önfinanszírozott népirítás.] CEU Press, Budapest–New York, 2004. 52.

⁵³ HOLTZER Loránt: Bosnyák Zolán élete és titokzatos halála. *Beszélő*, III. folyam. 8. 2003/12. 85.

lyes kapcsolatot”.⁵⁴ Méheljnek a szélsőjobboldali nyilvánosságra gyakorolt nagy hatását bizonyítja, hogy az 1942 augusztusában, 80. születésnapján, a különböző jobboldali, szélsőjobboldali lapok (*Pesti Újság, Nemzeti Figyelő, Egyedül Vagyunk, Magyarság, Függetlenség, Új Magyarság*) nagy terjedelemben köszöntötték. A méltató cikkek – melyeken túl az ünnepeelt néhány interjút is adott – a születésnap kapcsán nem fukarkodtak a jelzőkkel, Méheljről mint a zseniális tudósról és a korát megelőző profétáról beszéltek, akinek alakja így a fajvédelem doyenjévé lépett elő.

Méhelj Lajos elmélete – egy magyar fajelméleti kísérlet

Első, emberi-társadalmi kérdésekkel foglalkozó dolgozata még az első világháború elején született. Nem sokkal a háború kitörése után Méhelj a Honvédelmi Minisztériumtól megbízást kapott egy tanulmány írására, amely a háborúnak a nemzetre és a biológiai fejlődésre kifejtett hatásával foglalkozik.⁵⁵ A dolgozat első változata „A világháború élettudományi tanulságai” címmel készült el. Ez a szöveg még nem került publikálásra, de a szerző felolvasta a Természettudományi Társulat ülésén, ahol – a hírlapi tudósítás szerint – „nagy és előkelő közönség hallgatta”, és Méheljt „zajos tapssal jutalmazta”.⁵⁶ A reakciókra jellemző, hogy a *Népszava* három egymást követő napon is vezércikkben foglalkozott az előadással, és polemizált annak téziseivel.⁵⁷

A tanulmány nyomtatásban 1915-ben jelent meg a *Természettudományi Közlöny* hasábjain.⁵⁸ E szövegből három,

⁵⁴ ZAKAR József: i. m. 83.

⁵⁵ Marius TURDA: The First Debates on Eugenics in Hungary; 1910–1918. [Az első eugenikai viták Magyarországon; 1910–1918.] In: Marius TURDA–Paul WEINDLING (szerk.): *“Blood and Homeland.” Eugenics and Racial Nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940.* [“Vér és Haza”. Eugenika és faji nacionalizmus Közép- és Délkelet-Európában; 1910–1918]. CEU Press, Budapest–New York, 2007. 204–205.

⁵⁶ Háború és élettudomány. *Budapesti Hírlap*, 1914. november 4.

⁵⁷ Világháború és élettudomány. I. *Népszava*, 1914. november 6. 1.; Világháború és élettudomány. II. *Népszava*, 1914. november 7. 1.; Világháború és élettudomány (Harmadik, befejező közlemény). *Népszava*, 1914. november 8. 1–2.

⁵⁸ MÉHELJ Lajos: A háború biológiája. *Természettudományi Közlöny*, XLVII. 1915. 617–618. k. 2–28.

egymással szorosan összefüggésben álló tematikus pont emelhető ki. A legfontosabb a pamflet címében is megelölegezett antropológiai állásfoglalás. Ebből következik a másik két téma: egyrészt a történelmi helyzet – a világháború és a várható kimenet – taglalása, másrészt a felvázolt emberkép tagadóinak bírálata.

Méhely legfőbb állítása, hogy a létért való küzdelem darwini tétele az *emberi fajtakra* is érvényes. „Valamint az állatfajok, úgy az emberi fajok is örökös versengésben és küzdelemben állnak egymással...”⁵⁹ Ez a küzdelem enyhe és békés is lehet, de csak addig a pontig – írja Méhely –, amíg a megsemmisülés veszélye fel nem sejlik.⁶⁰ Ekképpen a *casus belli* lényegtelen: „Az azután, hogy a háború felszínes indítékai melyik filozófiai rendszer szerint ítélendők meg, merőben a holt elmélkedés tárgya, ellenben az élő ok mindig ugyanegy marad: az ember állatiassága, a maga veleszületett s a legjobb nevelés által sem módosítható nyers és örök ösztöneivel...”⁶¹ Ezért Méhely úgy érvel, hogy a háború örök antropológiai sajátosság, és a béke nem több, mint felkészülés a következő háborúra.⁶² A szociáldarwinista⁶³ argumentáción túl azonban a szövegben már felsejlik a fajelmélet, illetve a modern rasszizmus is a *poligenetikus* származáselmélet felemlítésekor.⁶⁴

⁵⁹ Uo. 3.

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Uo. 19.

⁶² Uo. 22.

⁶³ Megjegyzendő, hogy a dolgozatban Méhely folyvást Darwint említi, de az angol természettudós tételeit az emberi társadalomra nem terjeszteti ki. „[A] civilizáció magas fokán álló nemzetek esetében – írta Darwin – a haladás csak alárendelt mértékben függ a természetes szelekciótól.” (Idézi: SZEBIK Imre, ifj.: Eugenika a 19. és a 20. század fordulóján. 2000, 14. 2002/3. 68.) – A szociáldarwinizmus elméletének egyik fő letéteményese – akitől a híres fordulat, a „*survival of the fittest*” is származik – Herbert Spencer nem darwini alapra építette elméletét. Az angol filozófusra inkább Jean-Baptiste Lamarck evolúciós teóriája fejtett ki nagy hatást. (PÁL Eszter: Herbert Spencer. In: FELKAI Gábor [szerk.]: *A szociológia kialakulása. Tanulmányok*. Új Mandátum, Budapest, 1999. 159–161.)

⁶⁴ MÉHELY Lajos: A háború biológiája. I. m. 16. Az emberiség közös eredetét tagadó tanok a 19. században a kolonializmus legitimálásának eszközeül szolgáltak. (GYÖRGY Péter: A Másik teste. *Café Babel*, 20. 1996/2. 158.) – Az egységes emberiséget megkérdőjelező nézetekre egyébként korábban is voltak példák. A bibliai teremtéstörténet alapján álló, ámde *eretnek módon* az emberiséget nem kizárólag Ádám és Éva utódainak beállító, így a keresztény univerzalizmust elutasító *poligenezis* gondolata legitimálta a rabszolgotartás amerikai gyakorlatát.

Az általánosságban megfogalmazott alapelveken túl Méhelj kitér a világháború általa valószínűsített kimenetelére is. Természetesen a központi hatalmak végső győzelmét jósolja, és különösen nagy hangsúllyal szól a Német Birodalom erényeiről. A hosszasan sorolt különböző adatok, különösen a demográfiai viszonyok – Méhelj érvelése szerint – egyértelművé teszik, melyik fél lesz a győztes. A németek szerinte kiváló jellembeli tulajdonságokkal bírnak, a „meleg és tiszta családi élet”, a tudományszeretet és a gazdasági érzék jellemző rájuk, ellentétben az ellenséges antanthatalmakkal. A franciák egyenesen egy hanyatló társadalom reprezentánsai.⁶⁵ Tehát a szerző, amellett, hogy egészében véve a háborút mint voltaképpen szükségszerű, a természeti törvényszerűségek által meghatározott jelenséget – és ebből következően *jó dolgot* – írja le, szintúgy biológiai törvényekre hivatkozva próbálja megnyugtatni közönségét.

Méhelj dolgozatában folyamatosan bírálja a háborúellenes nézeteket és az általa megfogalmazott szociáldarwinista emberképpel ellentétes gondolatokat. Leginkább a szocialista-szociáldemokrata koncepciót marasztalja el. Bírálatainak legfőbb céltablája August Bebel egykori szociáldemokrata vezető és az *antropológiai optimizmus*. Méhelj elmarasztalja a szocialisták és a szociáldemokraták olyan elveit, mint az egalitarianizmus vagy a nemzetköziség, és végső soron tévesnek ítéli antropológiai alapállásukat. Az a gondolat, hogy az ember alapjában „szellemi lény”, téves – mondja Méhelj –, hiszen az emberi nem princípiuma az *állati ösztön*.⁶⁶

Írásaiból kitűnik, hogy Méhelj jól ismerte korának fajbiológiai-fejelméleti irodalmát. Szövegeiben, idézeteiben gyakran találkozhatunk a fajelmélet egyik atyjának tekinthető Arthur de Gobineau nevével, miként sokszor szerepel nála Huston Stuart Chamberlain is. Méhelj láthatóan ugyancsak naprakész volt a téma legfrissebb irodalmában, és olyan német tudósok munkáit is ismerte és citálta, mint – a már a weimari korszakban is tevő-

[George M. FREDERICKSON: *Racism. A Short History*. [A rasszizmus rövid története.] Princeton University Press, Princeton–Oxford, 2002. 51–95.]

⁶⁵ MÉHELJ Lajos: A háború biológiája. I. m. 8.

⁶⁶ Uo. 21–22.

kenykedő, de meghatározó szerepbe a nemzetiszocializmus évenként kerülő – Hans Friedrich Karl Günther vagy Eugen Fischer.

Méhely a szövegeiben talán a legtöbbször Herman Lundborg fajbiológust idézi – legalábbis a legismertebbekhez, például Chamberlainhez mérhető gyakorisággal. A svéd tudós a fajhigiénián alapuló, nacionalista elemeket is magába foglaló teóriáját hirdette, s az 1922-ben Uppsala városában alapított Fajbiológiai Intézet (*Rasbiologiska Institutet*) igazgatója volt. Az intézetet az állam alapította – tehát nem egyesület, esetleg tanszékek –, s mint ilyen, megelőzte a hasonló kezdeményezéseket. Lundborg igazgató az eugenika komoly nemzetközi központjává tette intézetét. Falai között az 1920-as években megfordultak a diszciplína prominens külföldi képviselői,⁶⁷ köztük olyan német tudósok is, akik a következő évtizedben a náci „faji tudomány” művelői lettek.⁶⁸ Az intézet maga pedig mintaként szolgált más országok hasonló álmokat dédelgető eugenikusainak, köztük Méhelynek.⁶⁹

⁶⁷ Arra eddig nem találtam forrást, hogy Méhely személyesen is járt volna az uppsalai intézetben, de írásaiban többször is említi Lundborggal való levélváltást.

⁶⁸ Gunnar BORBERG–Mattias TYDÉN: *Eugenics in Sweden: Efficient Care [Eugenika Svédországban. Hatékony gondoskodás]*. In: Gunnar BORBERG–Nils ROLL-HANSEN (szerk.): *Eugenics and Welfare State: Sterilisation Policy in Denmark, Sweden, Norway and Finland. [Eugenika és a jóléti állam. Sterilizációs politika Dániában, Svédországban, Norvégiában és Finnországban]*. Michigan State University Press, East Lansing, 2005. 90., illetve Hans-Walter SCHMUEHL: *The Kaiser Wilhelm Institute for Anthropology, Human Heredity and Eugenics 1927-1945. [A Vilmos Császár Antropológiai, Humánörökléstani és Eugenikai Intézet 1927-1945]*. Springer, h.n., 2008. 90.

⁶⁹ Lundborg és a német fajteoretikusok kapcsolatáról lásd még Gunnar BORBERG–Mattias TYDÉN: i. m. 90.; illetve Hans-Walter SCHMUEHL: i. m. 29–30. – A lundborgi nézeteket – a skandináv eugenikai gyakorlat kontextusában – tárgyalja még: Peter WEINGART: *Science and Political Culture: Eugenics in Comparative Perspective. [Tudomány és politikai kultúra. Az eugenika összehasonlító perspektívából]*. *Scandinavian Journal of History*, 24. 1999. június. 2. sz. 163–176., illetve Elisabet MIZRACHI–Alberto SPEKTOROWSKI: *Eugenics and the Welfare State in Sweden: The Politics of Social Margins and the Idea of a Productive Society. [Eugenika és a jóléti állam Svédországban. A társadalmi tőke politikái és egy termékeny társadalom eszméje]*. *Journal of Contemporary History*, 39. 2004. 333–352. – Herman Lundborg főbb gondolatait – a biológiai érvelést és a Gobineau-ra emlékeztető történelmi metanarratívát – saját maga is összefoglalja angol nyelvű írásában. (Herman LUNDBORG: *Race Biological Perspectives. [Fajbiológiai perspektívák]*. *Social Forces*, 9. 1931. 397–401.)

Méhelj fajbiológiai írásainak zömét az évtized derekától *A Cél* című folyóiratban közölte; bár nagy számban jelentetett meg broszúrákat is, azok gyakran a folyóiratban olvasható szövegeinek különnyomatai voltak. Az 1920-as években *A Cél* kétségtelenül a magyar fajbiológiai-fajelméleti törekvések vezető orgánumának számított.

A folyóirat még 1910-ben indult Szemere Miklós kezdeményezésére és anyagi támogatásával.⁷⁰ Az első években nyílt antiszemita megnyilvánulásoknak nem adott helyet.⁷¹ Abban az időszakban a folyóirat körül csoportosuló értelmiségiek az agráriusok egyik ágát képviselték.⁷² „A lap szemléletében a váltás valamikor 1916–1917 körül történt. Az addig csak a sorok között jelentkező antiszemitizmust nyílt antiszemitizmus váltotta fel, s 1918–1919-re a zsidókérdés minden más témát háttérbe szorított...”⁷³ A váltás után kialakuló új nézetrendszerben kimutatható már egy új típusú – a fajfogalom új, organicista tartalmával operáló – nacionalizmus. Ellentétben a századelő nacionalizmusának a kisebbségek beolvasztására törekvő felfogásával, a folyóiratban teret nyert új koncepció már a kisebbségek különbözőségét és a velük szembeni ellenérzéseket hangsúlyozta.⁷⁴

1919 novembere után *A Cél* több mint egy évig szünetelt. 1921 januárjában jelentkezett új számmal. A hiátust követően a folyóirat újraindítását a Lemur álnéven író szerző azzal indokolta, hogy csalódott a keresztény lapokban, melyeknek erélytelen zsidóellenes fellépése hiányérzet keltett benne.⁷⁵

A folyóirat fontos szerepet játszott a fajelmélet nemzetközi trendjeinek hazai népszerűsítésében, leginkább Huston Stewart Chamberlain nézeteinek terjesztésében. Azon túl, hogy a némettől lett angol fajteoretikus egyes írásait *A Cél* fordításban közölte, személye körül valóságos kultuszt is kialakított. A szuperlatívuszokban fogalmazott méltató cikkek némelyike szerint Chamberlain

⁷⁰ GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon*. I. m. 371.

⁷¹ Uo. 372.

⁷² SZABÓ Miklós: *Az újkonzervatívizmus és a jobboldali radikalizmus története (1867–1918)*. Új Mandátum, Budapest, 2003. 298.

⁷³ GYURGYÁK János: *A zsidókérdés Magyarországon*. I. m. 372.

⁷⁴ SZABÓ Miklós: *Az újkonzervatívizmus...* I. m. 298–299.

⁷⁵ LEMUR: Tizenkét hónap tanulságai. *A Cél*, . XI. 1921/3.

„a megriadt Európának – szeretném azt mondani: egyetlen – ítélő, tisztánlátó, a viharon, vészen ép úgy, mint a vakító napfényen keresztül néző prófétája, hőse”.⁷⁶ Máskor Chamberlain a tudományok és a művészetek történetének oly nagyságaival került párhuzamba, mint például Homérosz, Platón, Shakespeare, Goethe, Newton, Kant, Michelangelo vagy éppen Beethoven.⁷⁷

Méhelý a periodikában előbb szerzőként bukkant fel, s már akkor is nyilvánvalóan a szerzőgárda legtekintélyesebb tagja volt. Altenburger Gyula – a folyóirat akkori főszerkesztője, neves biztósítási matematikus – meleg szavakkal méltatta Méhelýt egyetemi tanárságának 10. évfordulóján. Mint írta: „a tárgykörnek nálánál avatottabb, hivatottabb ismerője talán nincs e hazában. [...] Méhelý Lajos kutat az igazi tudás igazságkereső szomjúságával, meg nem alkuvó tárgyilagosságával”.⁷⁸

Az évek során Méhelý is egyre nagyobb szerepet vállalt a folyóirat életében. Egy 1926-os cikkében közölte, hogy *A Cél* a közeljövőben a leendő Magyar Fajegészségtani Társaság keretében fog majd megjelenni.⁷⁹ A következő évben Méhelý átvette Altenburgertől a főszerkesztői posztot, amelyet csak 1940-ben adott át Bosnyák Zoltánnak.

A Cél működésének nehézségeire következtethetünk abból, hogy az eredetileg havonta megjelenő folyóirat sokszor csak kéthavonta vagy negyedévente jelent meg. Ezt támasztja alá az is, hogy 1926-ban a periodikának csupán 140 előfizetője volt, 1940-re – amikor Méhelý visszavonult a főszerkesztőségtől – viszont már 1800 főre nőtt az előfizetők száma.⁸⁰ Széles körű hatását mutatja az is, hogy a lapot még olyan, a hivatalos elithez tartozó személyek is olvasták, mint Teleki Pál.⁸¹

⁷⁶ AUT.AUT [félegyházi PAPP Zoltán]: H. St. Chamberlain. *A Cél*, XI. 1921/3. 313–314.

⁷⁷ ALTENBURGER Gyula: Beethoven, Houston Stewart Chamberlain és a magyar jövő. *A Cél*, XII. (1922) 112.

⁷⁸ A.GY. [ALTENBURGER Gyula]: Méhelý Lajos. *A Cél*, XV. 1925. 365.

⁷⁹ MÉHELÝ Lajos: Szózat a magyar nemzethez. *A Cél*, XVI. 1926. 131.

⁸⁰ DÓSA Rudolfné: i. m. 5.

⁸¹ UNGVÁRY Krisztián: Értelmiség és antiszemita közbeszéd. *Beszélő*, 2001. június. 75.

Méhelÿ fajelméletének alapelvei

Itt elsőként Méhelÿ alapelveit, azokat a nyílt és rejtett előfeltevéseit mutatom be, amelyekre elméletét építette, és amelyek nyomán követeléseit megfogalmazta. Ezek a legáltalánosabb leírások az emberről és az ember helyéről a világban, s a filozófiai antropológia tárgykörébe sorolhatók. Ebből következik az a történelemszemlélet, valamint társadalom-felfogás, amelyek alapján Méhelÿ a magyar viszonyokat értelmezte, és követeléseit megfogalmazta.

„[A] *fajiság a tengely, mely körül a népek léte forog*, minden egyéb, ami ezenkívül mint tünet, jelleg vagy hatás felötlik, csak folyománya a fajiság alkotó vagy romboló erőinek...”⁸² – szól Méhelÿ sokat ismételt alapelve. E metafora arra is utal, hogy Méhelÿ szerint a fajiság által ragadható meg maga a teljes emberi univerzum.

Az egyén *faji hovatartozása* határozza meg az illető erkölcsi, érzelmi, sőt értelmi alkatát is.⁸³ Ahogy fogalmaz: „A vérközösségben kristályosodik ki az ember egész lénye, s ez az örökség élesebben jellemzi őt, mint cselekvéseinek egész világa.”⁸⁴ Ennélfogva az egyéni döntések, az erkölcsi dilemmák csupán másodlagosak. Ahogy az *egyén maga is másodlagos*. „[A]z emberi élet legfőbb célja és hivatása, igazi s talán egyedüli értelme: a faj fenntartása. [...] Mert a múlandó ember csak eszköz az örökéletű faj szolgálatában...”⁸⁵ Tehát nem csupán arról van szó, hogy a faj az egyén fölé nő, az egyéni életet maga alá rendelő entitás, de figyelemreméltó az „örökéletű faj” kitétel is. Méhelÿ itt ellentmondásba kerül a darwinizmus alapelveivel: a darwini elméletben az „örökéletű faj” nem értelmezhető, mivel a darwinisták éppen az állandó változást hangsúlyozzák, sőt náluk tulajdonképpen a faj is csak egy mesterséges, kategorizáló fogalom, hiszen a hangsúly az egyedeken van. Ezáltal a faj, a fajiság metafizikai kategóriává lesz. A „faj” fogalmával Méhelÿ nem a klasszikus biológiai taxonómiának megfele-

⁸² MÉHELÿ Lajos: *Állítsunk fel magyar fajbiológiai intézetet*. Held Nyomda, Budapest, 1927. 4.

⁸³ Uo. 8.

⁸⁴ MÉHELÿ Lajos: *Tudományos életünk mai iránya*. A *Cél*, XVIII. 1928. 46.

⁸⁵ Uo. 44.

lően él, a „faj” és a „fajta” szavakat gyakran egyazon értelemben, felválta használja. Mint az a későbbiekben látható lesz, elfogadja a poligenetikus származáselméletet, tehát *tagadja* az emberiség eredetének egységes gyökereit és jóformán magát az egységes emberiséget. Ki is fejti, hogy olyan lény, mint „az” ember nem létezik, csak „fajhoz tartozó ember” van.⁸⁶

A „nemzet” és a „nép” fogalmát Méhelý többször használja a fajjal szinonim értelemben, természetesen a fajt tekintve alapkategóriának, amely nem holmi emberi cselekedeteknek, hanem a természet vastörvényeinek eredménye. „[A] *nép* az egyforma nyelvű és érzületű emberek összessége, tehát történelemlelkiségi fogalom, ellenben a *nemzet* valamely országnak azonos törvényei által egyesített lakossága, a *faj* pedig egyforma testi és lelki örökítő tulajdonságokat hordozó egyedek gyűjtő neve.”⁸⁷

A fajok elkülönítése és az egyének faji besorolása érdekében Méhelý azt indítványozza – és az évtized közepén erőteljesen propagálja is –, hogy alkalmazzanak *vérindexet*. Az akkoriban nemzetközileg is népszerű elméletet ekképpen summázza: „Az idevágó irodalom adataiból kitűnik, hogy a mai nap ismeretes négy vércsoport minden népben más-más arányban foglaltatik, s ha ezekből az arányszámokból kiszámítjuk a bichemical indexet, közelfekvő a gondolat, hogy ez az *index egyúttal az illető nép faji meghatározója.*”⁸⁸ Az, hogy a vért a nemzet – pontosabban a fajilag értelmezett nemzet – meghatározójának tartásák, a korabeli faji diskurzusban nem volt példa nélküli.⁸⁸ „A »vér« a nemzeti összetartozás szimbólumaként túllépett a tudományon, és vertikálisan működve egyesítette a nemzetet annak jövőbeli mitikus kivetülésével.”⁸⁹ Tehát a vér szimbolikus és fiziológiai fogalmának együttes használata avval jár, hogy a vér organikus tulajdonságai kivetülnek a szimbo-

⁸⁶ MÉHELY Lajos: *A Magyarság Anthropológiája*. Held Nyomda, Budapest, 1929. 3–4.

⁸⁷ MÉHELY Lajos: Tudományos életünk mai iránya. 44.

⁸⁸ Romániában például laboratóriumi és statisztikai apparátust felvonultató vizsgálatok folytak az erdélyi magyarság román származásának, elmagyarosodott román voltának igazolására. (Marius TURDA–Paul J. WEINDLING: *Eugenics, Race and Nation in Central and Southeast Europe, 1900-1940. A Historiographic Overview*. [Eugenika, faj és nemzet Közép- és Délkelet-Európában. Historiográfiai áttekintés]. In: Marius TURDA–Paul J. WEINDLING (szerk.): i. m. 14.

⁸⁹ Uo. 13.

likus térbe. Azt a tapasztalatot, hogy ha valakinek az ereibe nem megfelelő vért juttatnak, tragédia következhet be, párhuzamba állítja a vérkeveredéssel, a vegyes házassággal. „Az idegen fajú fehérje ellensége a szervezetnek, akár táplálék, akár vér, vagy idegen fajú csirasejtek alakjában is jut a szervezetbe.”⁹⁰

A vérindex egzaktságának megkérdőjelezhetőségét Méhelj sem hallgatta el:⁹¹ „Úgy vagyok meggyőződve, hogy itt valóban *egy universalis jelentőségű kulcs* jutott a birtokunkba, csakhogy e kulcs kezelése még nagyon tökéletlen.”⁹² Vezér Frigyes debreceni professzort Méhelj azért marasztalta el, mert ő vizsgálataiban csupán az anyanyelvet tekintette a nemzeti hovatarozás kritériumának, és ez nyilvánvalóan ellentétben állt a fajbiológiai princípiumokkal.⁹³ Éppen e problémák miatt a vérindex-kutatásokat – érvel Méhelj – ki kell egészíteni antropológiai módszerekkel is.⁹⁴ Ennek szellemében végzett összehasonlító felméréseket az antropológiai tanszék Méhelj vezetésével – a kevés empirikus vizsgálat egyikeként – a Veszprém vármegyei, németek lakta Bakonyánán és „színmagyar”, „tatár” jellegű emberek által lakott Dudaron.⁹⁵ Az évtized végére már csökkent a vérindex-elmélet plauzibilitása, s Méhelj visszamenőleg is módosította álláspontját, amikor kijelentette: „[A] magyarok és a zsidók faji idegenségét sohasem akartam a vérindexszel bizonyítani, sőt mindig antropológiai, örökléstani, történelmi és lélektani bizonyítékokkal operáltam...”⁹⁶

⁹⁰ MÉHELJ Lajos: A magyar tragédia élettudományi okai. V. közlemény. *A Cél*, XIII. 1923. 293.

⁹¹ Nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy itt egy körbeforgó argumentációval van dolgunk. Ha ugyanis arra a megállapításra jutunk, hogy 'A' népcsoport vérindexe 'x', tehát az adott népcsoport reprezentatív (bár az ominózus esetben nincs szó reprezentativitásról) vizsgálata alapján születik meg 'x' eredmény, akkor – szól az érvelés – meglettük 'A' népcsoport definícióját. Igen ám, de a kezdeti lépés – a vérvizsgálat – már eleve 'A' csoport tagjának *tekintett* személyek vizsgálatával történt, így a vizsgált populáció *önkéntesen* lett kijelölve.

⁹² MÉHELJ Lajos: *A magyar fajvédelem*. I. m. 13.

⁹³ Uo.

⁹⁴ Uo. 17.

⁹⁵ A kutatás eredményeit Méhelj felolvasta az MTA III. osztályának 1930. évi május 13-i ülésén. A felolvasott szöveg nyomtatásban megjelent: MÉHELJ Lajos: *A vércsoportok faji jelentősége*. Held Nyomda, Budapest, 1930.

⁹⁶ MÉHELJ Lajos: *Az én antiszemizmusom*. I. m. 7.

Mindazonáltal a fajokra leelkedő legnagyobb veszély, a hanyatlás és pusztulás oka a keveredés. „A bicemicei vérstrukturák alapján kezdjük megérteni az oly sokáig félreismert és lekicsinyelt Gobineau gróf élettudományi axiómának is beillő megállapítását, hogy az »államnak minden szerencsétlenségének a fajták kereszteződése az oka«...”⁹⁷ A „tisztá vérűek” ellenállóak, míg a „korcsvérűek” gyengék.⁹⁸ „S minél kiegyénültebbek, vagyis minél számosabb jellemző tulajdonságban különböznek egymástól a keresztezendő fajták, annál rombolóbb lesz a félvér korcsok örökítő állományának illetően szétzüllesztése.”⁹⁹A „távolálló fajták kereszteződéséből lett egyének mind a két szülőnek csak a rossz tulajdonságait öröklük...”¹⁰⁰

Méhely nem állított fel a náci ideológiához hasonló hierarchikus faji nomenklatúrát, nem deklarálta nyíltan a magyarság *Herrenrasse mivoltát*, világalomra hivatottságát. Ugyanakkor, mint később látható lesz, kifejezetten hangsúlyozta, sőt elméletének egyik alappillérvé tette a különböző – általa alsóbb- és felsőbbrendűnek tartott – fajok közötti értékbeli, minőségbeli különbségtételt.

Magyarságképe

A magyarságról, a „magyar fajról” szólva Méhely – elméletéből következően – azt lelki, kulturális stb. közösség helyett fiziológiai jegyek alkotta közösségként írta le.

A honfoglaló magyarok eszerint tiszta vérű mongoloidok voltak.¹⁰¹ Ez azonban nem jelent teljesen homogén populációt. Míg az 1920-as évek elején a kizárólagos mongoloid jelleget hangoztatta, az évtized második felében egy szignifikáns törökös elemet is azo-

⁹⁷ MÉHELY Lajos: *Az okszerű népesedéspolitika élettudományi alapja*. Held Irodalmi és Nyomdavidálat, Budapest, 1927. 13.

⁹⁸ Uo. 15.

⁹⁹ MÉHELY Lajos: *Néhány szó a magyar fajvédelemről*. Held Nyomda, Budapest, 1926. 11.

¹⁰⁰ Uo. 13.

¹⁰¹ MÉHELY LAJOS: *A Magyarság Anthropógiája*. I. m. 6.

nosított.¹⁰² A következőkben már nem egységes magyar típusról, hanem a turáni és a kelet-balti ág együttes jelenlétéről beszélt.¹⁰³ A honfoglaló magyarsággal kapcsolatban Méhelj is osztotta azt a nézetet, miszerint a vezető réteg török, míg a derékhad finnugor származású volt.¹⁰⁴ A jelentős arányú törökös lakosság eredetében azonban nem foglalt egyértelműen állást. Fontos lehetett a honfoglalás előtt a bolgárokkal, kazárokkal – mongoloid török népekkel – való kapcsolat, vagy később a kunok betelepülése, esetleg a hódoltság idejének fejleményei.¹⁰⁵ A török és a finnugor – méghozzá „keleti finn”¹⁰⁶ – populációk a társadalmi státusban is eltérnek egymástól. A két típus – „a világos szemű és hamvas vagy barnás-szöke a kicsiny orrú *ugoros* törzsfaját, emellett pedig a sötét hajú és szemű, sasorrú törökös fajtát kell megkülönböztetnünk”¹⁰⁷ – közül az ugorshoz tartozók teszik ki a köznépet és a hivatalnoki gárdát, míg a törökös jellegűek a földbirtokosok, a honoráciorok és az „elpusztult dzsentri”.¹⁰⁸

A kettős jellegű magyarság gondolata nem csak Méheljnél jelenik meg,¹⁰⁹ más, esetenként igen eltérő irányultságú szerzők tollából is születtek hasonló gondolatok.¹¹⁰ E jelenségben alkalmasint a 19. század második felében lezajlott turkológus-finnugorista vita *nem lingvisztikai* konnotációinak utóhatásait is láthatjuk. A „halszagú rokonság” dicstelennek tűnő képét így ellensúlyozza a méltóbbnak tetsző török ág, s mindez úgy történik, hogy nem

¹⁰² GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok*. I. m. 263. – *Nota bene*, felmerül a különböző magyarságba olvadó török népek mongoloid volta is.

¹⁰³ Például MÉHELJ Lajos: *A turáni lovas*. Held Nyomda, Budapest, 1931. 5.

¹⁰⁴ MÉHELJ Lajos: *A magyar fajvédelem irányelvei*. I. m. 29.

¹⁰⁵ MÉHELJ Lajos: *A Magyarság Anthropológiája*. I. m. 17–18.

¹⁰⁶ Uo. 20.

¹⁰⁷ Uo. 22.

¹⁰⁸ Uo.

¹⁰⁹ Lásd SZABÓ Miklós: Az etnikus gondolat a Horthy-kor nemzetfelfogásában. In: *Múmiák öröksége. Politikai és történeti esszék*. Válogatta: NEMETHY Szabolcs–SOMOGYI Zoltán. Új Mandátum, Budapest, 1995. 159–160.

¹¹⁰ Erre jó példa idősebb Bibó István nemzetkarakterológiai tendenciákat felmutató tanulmánya, amelyben fő állítása – a magyar nemzeteszme arisztokratikus jelleme – indoklásakor fontos érvként kerül elő a vadászó és halászó ugorok és a pásztorkodó törökök alkotta kettősség. (Bibó István: *A magyarság és a magyar társadalom jelleme. Társadalomtudomány*, III. 1923. 367–385.)

kerül szembe a már lezárt vita tudományos konszenzust jelentő végkövetkeztetésével.

Méhely nem állította azt – ami már akkor is nyilvánvalóan tarthatatlan álláspont volt –, hogy létezik keveredés nélküli „tisza magyar faj”, de élesen bírálta az ősi vér kimutathatatlanságát valló felfogást. Az efféle nézeteket tévedésnek – mint az anatómus Lenhossék Mihály esetében –, vagy egyenesen rosszindulatú, legfőképpen *zsidók által művelt propagandának* tartotta.¹¹¹

Mivel a fajelmélet hazai változatának kritikusan rendszerint felhívták a figyelmet a magyarság kevert voltára,¹¹² és e megállapítás már-már közhelyszámba ment, nyilvánvalóan ez jelentette a legnagyobb kihívást a fajelméletek mindenfajta magyarországi hirdetőinek. Méhely a keveredés ténye által keltett ellentmondást úgy próbálta áthidalni, hogy a rokon fajokhoz tartozók harmonikus keveredését szembeállította a távoli fajok kereszteződését eredményező diszharmonikus utódokéval. Így aztán a magyar történelem dicsőséges és hanyatló korszakainak értelmezése is faji problémára redukálódott nála. Már a honfoglaló magyarok sem voltak teljesen „tisza vérűek”, a besenyő, a kabar, a kazár, a hun és a bolgár-török beütés ugyanakkor nem volt ártalmas – érvel Méhely –, hiszen e népek is mongoloidok voltak.¹¹³ Hasonló okokból a székelyekkel – akik „külön fajt” alkottak – való keveredés sem jelentett problémát,¹¹⁴ mint ahogy a török hódoltság korszaka sem.¹¹⁵

A Kárpát-medencében vagy annak szomszédságában élő népek közül Méhely nem látta károsnak a szlovákokkal, németekkel,¹¹⁶ lengyelekkel, ruténekkal való keveredést, érvelése szerint ezt az is bizonyítja, hogy e nemzetiségek sohasem léptek fel a magyar ál-

¹¹¹ MÉHELY Lajos: *A magyar fajvédelem irányelvei*. I. m. 26–27.

¹¹² Két példa más-más oldalról: SZEKFI Gyula: *A faji kérdés és a magyarság*. In: *Történetpolitikai tanulmányok*. Magyar Irodalmi Társaság, Budapest, 1923. 53–92., illetve VÁMBÉRY Rusztem: *Fajelmélet*. *Századunk*, I. 1926/4. 264.

¹¹³ MÉHELY Lajos: *A magyar tragédia élettudományi okai*. III. közlemény. *A Cél*, XIII. 1923. 204.

¹¹⁴ Uo. 206.

¹¹⁵ MÉHELY Lajos: *A magyar fajvédelem irányelvei*. I. m. 28.

¹¹⁶ A németek megítélésében – erre még később visszatérünk – Méhely distinkciót tett a különböző német népcsoportok között.

lam ellen.¹¹⁷ Az általa a dinári típus képviselőjeként azonosított szerbek, horvátok és románok esetében már más volt a helyzet: e népek kapcsolata a magyarsággal már korántsem volt olyan harmonikus. „*[I]tt a vér veleszületett aversiója dolgozott, és dolgozik ma is.*”¹¹⁸ Ugyanakkor – így Méhelÿ – „kiválóan sikerült korcsok” is születtek: ilyenek a Hunyadiak, Zrínyi, Frangepán, Damjanich vagy Petőfi.¹¹⁹

És ugyan – mondja Méhelÿ – „már Szt István uralkodásával indult meg a magyarság ősi erejét megrendítő, *mert helytelen vérkeveredés*”,¹²⁰ az igazán súlyos problémák szerinte csak a 19. század közepétől datálhatók: „[a]z utóbbi évtizedek kitérítették a magyarságot fejlődése eredeti irányából.”¹²¹ Ennek oka pedig a *zsidóság*.

Zsidóságképe

Méhelÿ fajelméleti – és általában véve politikai – fellépésének fókuszában a zsidóság állt. A fajbiológia tárgyában írt cikkeinek, tanulmányainak, e kérdésről tartott előadásainak – nagyon kevés kivételt leszámítva – központi eleme a zsidóság jelentette fenyegetés volt. E fenyegetés Méhelÿ magyarázata szerint biológiai-egészségügyi természetű, s ezt a zsidókra jellemzőnek tartott fiziológiai jellegzetességekkel magyarázta a fajelméleti örökléstan alapján. Először Méhelÿnek zsidókról vallott nézeteit ismertetem, majd bemutatom, a magyarságra leselkedő milyen veszélyt látott a zsidóságban.

Méhelÿ Lajos szerint „a zsidók somatikus értelemben nem tartoznak az eszményi fajták közé”.¹²² A zsidóság magyarságtól való faji eltérésének bizonyos okait már a prehistorikumban felfedezni véli, mivel azok – érvelése szerint – az emberré válás folyamatában gyökereznek. A szemita és a mongol fajta ugyanis nem egy

¹¹⁷ MÉHELÿ Lajos: *A magyar fajvédelem irányelvei*. I. m. 32.

¹¹⁸ Uo. 33.

¹¹⁹ MÉHELÿ Lajos: *A magyar tragédia*. I. m. III. 206.

¹²⁰ MÉHELÿ Lajos: *A Magyarság legnagyobb baja*. In: MÉHELÿ Lajos–KELTZ Sándor: *Fajunk védelméről. Két beszéd. Ébredő Magyarok Egyesülete*, h. n., 1925. 7.

¹²¹ MÉHELÿ Lajos: *Néhány szó a magyar fajvédelemről*. I. m. 6.

¹²² MÉHELÿ Lajos: *A magyar tragédia élettudományi okai*. VI. közlemény. *A Cél*, XIV. 1924. 2.

„állati ősalaktól” származik. Míg az előbbinek a „jávai félemler”, utóbbinak a „szanszi félemler” a felmenője.¹²³

A poligenetikus származáselmélet felvetése már előrevetíti az „ember” fogalmának leszűkítését, és bizonyos csoportok abból való teljes vagy részleges kizárását. Ha az emberi nem sajátos attribútumai nem egyenlő mértékben oszlanak meg a különféle evolúciós utat bejárt csoportok között, akkor azoknak tagjai emberségükben is különböző szinteken helyezkednek el. Lesznek egyrészt, akik *igazi embernek* tekinthetők – akik az *eredeti emberősök* leszármazottai –, és lesznek, akik félig-meddig csupán *állatnak*: „a zsidó fajta más emberfajtáknál még sokkal közelebb áll az ember állati törzsalakjához, mely tény ismét, mégpedig nagy nyomatékkkal igazolja a *zsidófajta alacsonyrendűségét*”.¹²⁴ A zsidókra Méhelý szerint jellemző „himbálódzó járás” és jellegzetes kéztartás az „állati eredet közelségének kétségbevonhatatlan bizonyítékai”.¹²⁵

Bár megjegyzi Méhelý, hogy „a tiszta szemita-vér sem valami kiváló nedv”,¹²⁶ a zsidóság alacsonyabb rendűségének döntő mozzanatát mégis a keveredésben látja. „A zsidó fajtát – írja – zoológiai értelemben mesterségesen kitenyészített állandó korcsfajtának kell mondanunk.”¹²⁷ E meglepő állítását – amelyet több írásában is megismétel, akár szó szerint is¹²⁸ – történelmi fejtegetésekkel és a keveredés káros voltát hangsúlyozó álláspontjával támasztotta alá. Az a Méhelý-féle alapelv ugyanis, miszerint mindig az alacsonyabb rendű faj tulajdonságai öröklődnek egy vegyes kapcsolatból, magyarázatul szolgál a zsidóság általa hangoztatott állapotára. Az eleinte tisztán szemita zsidóság előbb még az, úgymond, rokon fajokkal keveredett, ami nem jelentett nagy problémát. Később

¹²³ MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia. I. m. V., 290.

¹²⁴ MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia. I. m. VI., 9.

¹²⁵ Uo.

¹²⁶ MÉHELÝ Lajos: Szerezzük vissza a magyar faj tisztaságát. *A Nép*, IV. 120. 1922. május. 28. 4. – A zsidóság ősi defektusaira példa Méhelý szerint – *nota bene* már az egyiptomi fogság utáni időszakból –, hogy „A szadista hajlam a szemita népek illetőleg a zsidók régi adománya.” Már Dávid királyra is jellemző vonás volt. (MÉHELÝ Lajos.: A magyar tragédia. I. m. VI., 7.)

¹²⁷ MÉHELÝ Lajos: A magyar fajvédelem irányelvei. I. m. 34.

¹²⁸ MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia élettudományi okai. IV. közlemény. *A Cél*, XIII. 1923. 226.

azonban – szól Méhelý elbeszélése – a zsidók afrikaiakkal is keveredtek, s ez már faji minőségük drámai romlását eredményezte. A szemita fajt megrontó „néger beütést” a zsidók „valószínűleg a kétszeri rabság alatt, az egyiptomi négeruralom idejében szereztek. [...] Nyilvánvaló, hogy a zsidókban alacsonyabbrendű fajták vére foglaltatik [...] Hogy a néger mennyire alantas emberfajta, azt bizonygatni is fölösleges.”¹²⁹ Ebből adódik, hogy „[a] zsidók a néger vérrel egy fajtájuknak merőben idegen vérelemet olvasztottak magukba, amely azóta is végzetszerűen kíséri lépteiket.”¹³⁰ Mindezek következménye, hogy: „[A] zsidót, viselje akármilyen fajta képét, lehetetlen félreismerni, mert beduin-hethita-néger törzsvére elárulja.”¹³¹ Az abnormális helyzetet konzerválta a babiloni fogság után „fajvédelmi alapon” meghozott vallási reform.¹³² Ez a „szigorú beltenyészet” gátolta meg a „visszafajzást”.¹³³ Az előnytelen keveredés – és így a faji degeneráció – tovább folytatódott, de a zsidóságon belül már nem azonos mértékben. Ezért – érvel Méhelý, az antiszemita irodalom egyik jellegzetes toposzára támaszkodva¹³⁴ – a szefárd zsidók askenázi hitsorsosaiknál nemesebbek, tehetségesebbek és szebbek, s különösen szépek a szefárd nők.¹³⁵ „A szefardi

¹²⁹ MÉHELÝ Lajos: Szerezzük vissza a magyar faj tisztaságát. I. m. 4.

¹³⁰ MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia. I. m. IV., 230.

¹³¹ MÉHELÝ Lajos: Faj, vagy felekezet? *A Cél*, XVII. 1927. 4.

¹³² MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia. I. m. IV., 231.

¹³³ Uo. 226.

¹³⁴ Megjegyzendő, hogy a szefárd zsidók különlegességének, eszményi voltának, fizikai felsőbbrendűségének gondolata szélesebb körű volt, nem csupán antiszemita elméletekben jelent meg. Még európai – közelebről németországi, tehát askenázi – zsidó tudós és értelmiségi körökben is felbukkant. (Erről lásd John MERON: *Scientific Racism and the Mystique of Sephardic Racial Superiority*. [A tudományos rasszizmus és a szefárd faji felsőbbrendűség rejtélye.] *Leo Baeck Institute Year Book*. 38. 1993. 75–96.)

¹³⁵ Méhelý ugyan nem tér ki külön a zsidó nőkre – bár látni fogjuk, általánosságban a nőkről és a „nőkérdésről” határozott álláspontot képvisel –, a zsidó nő mint egy sajátos, egzotikus női szépség megtestesítője megjelenik nála. Ennek példája, ahogyan egy fényképen szereplő három lányról szól. „Én magam nagyon megnyerőnek találok ezeket a keleti bájú hölgyeket...” (MÉHELÝ Lajos: A magyar fajvédelem irányelvei. I. m. 51–52.) Tehát felbukkan a zsidó nő egyfajta egzotikumot reprezentáló szexuális tematizálása is. Másfelől viszont Méhelý írásaiban nem jelenik meg annak a világháború utáni antiszemita tendenciájú szépirodalmi művekben – például Szabó Dezsónél – felbukkanó allegorikus zsidó nőnek a képe, aki az elutasított modernitást, a dekadens életmódot, Budapestet és a fékezhetetlen szexualitást jelképezi. (Miklós KONRAD: *The Jewish Woman as an*

zsidó az ideális zsidó typus megtestesítője.¹³⁶ Az askenázi zsidók közönségesebbek, ennek oka a további keveredésekben keresendő, melytől a szefárdok már megmenekültek.¹³⁷ Jellemző módon Méhely még a nyelvtudás és a beszédkészség szempontjait is a faji aspektusból magyarázza: „[A] zsidó a spanyol, portugál vagy olasz nyelvet – mindenestre élettani okból – tökéletesen el tudja sajátítani, holott semmiféle más európai nyelvet sem beszélhet anélkül, hogy fajtáját rögtön el ne árulja.” E jelenség a zsidók „beszélő szerveinek faji alkatától fogva” következik be.¹³⁸

Az alacsonyabb rendűség, amely Méhely szerint a zsidókat jellemzi, nyilvánvalóan – minekutána relációt jelző fogalomról van szó – szemben áll a magasabbrendűséggel, a magasabb rendűek csoportjával, esetünkben a magyar fajjal.

„Nem ráfogás tehát, hanem a valóságnak megfelelő s nagyon jellemző megállapítás, amikor a magyar nép a zsidókra ezeket a jelzőket alkalmazza: kajlafülű, lapátfülű, kosorrú, vércseorrú, borjúszemű, báránypéjú, gyűrűsszájú, gyapjasfejű, lúdtalpú, lőcs lábú, dongalábú nyakigláb-zsidó stb.”¹³⁹ Ezen jegyek „a sorainkban szokatlan, magunkkal szemben máris bizonyos aránytalanságot, tehát selejtességet, vagyis alsóbbrendűséget kifejező bélyegek.”¹⁴⁰ A hétköznapi antiszemitizmus megalázó-lealacsonyító kifejezéseinek használata itt nem csupán a gúny megnyilvánulása. Ezen szavakat Méhely mint fiziológiai állapotok természet-tudományosan igazolható – és így a tudomány autoritása által szentesített – leírásaként használja. A zsidókra jellemzőnek tartott sztereotip testi jegyek – *nota bene* a felsoroltak némelyikének közkeletű volta igencsak valószínűtlennek látszik – a *mi* és *ők* dichotómiájában a normális-abnormális (selejtes), illetve a felsőbbrendű-alsóbbrendű kategóriájában jelennek meg.

Allegory: The Portrayal of Jewish Women in Hungarian Literature at the Turn of the Century [A zsidó nő mint allegória. A zsidó nő ábrázolása a századfordulós magyar irodalomban]. In: Judit GAZSI–Andrea PETŐ–Zsuzsanna TORONYI (szerk.): *Gender, Memory and Judaism*. [Gender, emlékezet és judaizmus.] Balassi Kiadó–Gabriele Schafäfer Verlag, Budapest–Herne, 2007. 208.]

¹³⁶ MÉHELY Lajos: A magyar fajvédelem irányművei. I. m. 43.

¹³⁷ Uo. 43–49.

¹³⁸ MÉHELY Lajos: Faj, vagy felekezet. I. m. 4.

¹³⁹ MÉHELY Lajos: A magyar tragédia. I. m. VI., 2.

¹⁴⁰ Uo.

Az alsóbbrendűnek kikiáltott zsidók fiziológiai és mentális állapota *patologikus*. Ezt Méhelj a betegségekre való – az összlakosságon belül felülreprezentált – hajlamukkal kísérli meg alátámasztani.¹⁴¹ Ilyen az öröklődő cukorbetegség, a szervi szív- és vesebetegség, a siketnémaság.¹⁴² A legjellemzőbbeknek azonban az idegrendszer és az elme különféle betegségeit tartotta, mint az „öröklött hülyeség”, a gyöngélméjűség, a búskomorság, az őrzöngés, az általános elmezavar, az időszakos elmezavar, a „szerzett hülyeség” vagy az agylágyulás. Külön említést érdemel a korban *par excellence* női idegbetegségként számon tartott hisztéria, amely Méhelj szerint a zsidó férfiakat is sújtja (érvelését itt a külföldi irodalomból vett idézetekkel is alátámasztotta).¹⁴³ A férfiak közül csak a zsidókra jellemző mentális betegség hangoztatásánál a szerző a *psychosis judaica* toposzát emeli be elméletébe. Az, hogy a zsidók felülreprezentáltak a mentális betegségekben szenvedők között, népszerű témája volt a 19. és korai 20. századi pszichopatológiai és antropológiai stúdiumoknak.¹⁴⁴ A hisztériában szenvedő zsidó férfi esetében még egy aspektusra ki kell térni: nehéz nem felismerni itt a zsidóságot a *női szubsztanciával* azonosító – vagy legalábbis ahhoz hasonlító –, ismertebb formájában Otto Weininger által kifejtett gondolatot.¹⁴⁵ A zsidó férfiak férfiasságának ilyenén taga-

¹⁴¹ A Méhelj által idézett adatok nyilvánvalóan a statisztikák téves értelmezésén alapulnak. Mind az akkori Magyarországon, mind Németországban – ahonnan jellemzően példáit veszi – a zsidó lakosságon belül felülreprezentált volt a városi, polgári életmódot élők aránya. Ebben a rétegben evidens módon eltért az életmód és egyáltalán az egészséghez való viszony a falusi népességétől, ahogy a mentális betegségben szenvedőkkel kapcsolatos attitűd is. (Erről lásd Sander L. GILMAN: *Difference and Pathology: Stereotypes of Sexuality, Race, and Madness*. [Különbség és patológia. A szexualitás, a faj és az öröklésztereotípiái.] Cornell University Press, Ithaca, 1985. 154.)

¹⁴² MÉHELY Lajos: Szerezzük vissza a magyar faj tisztaságát. I. m. 4.

¹⁴³ MÉHELY Lajos: A Magyarság legnagyobb baja. I. m. 17–18.

¹⁴⁴ Bár a speciálisan zsidó mentális betegség, a *psychosis judaica* nem volt általánosan bevett, de a zsidók mentális megbetegedésre való magasabb hajlamát széles körben elfogadták és hirdették, még ha voltak is eltérések a lehetséges okok megállapítása körül. E nézeteket – más kiindulópontból és más céllal – egyaránt alkalmazták az antiszemita, acionista, de asszimilált zsidó orvosok is. (Sander L. GILMAN: i. m. 151–162.)

¹⁴⁵ Itt egy régebbi toposzról lehet szó, legalábbis erre enged következtetni, hogy már jóval a politikai antiszemitizmus megjelenése előtt felbukkanhattak a zsidó férfiak férfias mivoltát megkérdőjelező elképzelések. Ennek legfőbb példája a vér-

dása tulajdonképpen emberi voltuk implicit cáfolata, feltételezve, hogy az emberi nem sajátos attribútumai a férfi attribútumaival feleltethetők meg. Méhelýnek a nemek közti különbségekről több helyen is kifejtett álláspontja nem hagy kétséget ez utóbbi felől. Így a zsidóság nem csupán az egészséges versus patológikus állapot dichotómiájában ábrázoltatik, de a férfi–nő ellentétben is.

A zsidók tragikus egészségügyi és mentális állapotának Méhelý szerint más oka is van. „A zsidó szervezet élettani selejtessége részben az évezredek beltenyészés, a minden testi munkától irtózó egészségtelen életmód, különösen pedig a városokba való tömörülés és a pénzszerzéssel járó idegölő izgalmak eredménye.”¹⁴⁶ A fentiekből kitűnik, hogy Méhelý a zsidóság állapotát nem csupán a körülmények, történelmi véletlenek számlájára írja, de azt bűnök, még hozzá a zsidóságra jellemző *kollektív bűnök* következményének is látta.¹⁴⁷ A fizikai munkát kerülő – tehát *valódi munkát* nem végző – zsidó képe éppúgy beleillik az antiszemita klisék körébe, mint az urbanizált életmódot folytatóé, akivel szemben – tehát a *bűnös várossal* szemben – megfogalmazható a romantikusan ábrázolt vidéki élet tisztasága és egészséges volta. Látható tehát, hogy Méhelý szerint a zsidóság esetében a fizikai és szellemi anomáliákon túl erkölcsi deficit is megállapítható. Ennek legfőbb példája természetesen a pénzsóvárság, amelynek katasztrofális következményei lettek: „Azonban a pénznek minden áron való megszerzése sok izgalommal jár, s az izgalmak hatásának évezredek halmozódása már valósággal megtámadta a zsidók agyvelejét, melynek egyes részei túlfejlődtek, más tájékei azonban elhanyagoltatásukban a gondolkodás egész rendszerében végzetes disharmóniát okoztak.”¹⁴⁸

A Méhelý-féle teória magában hordozza a fajelméleti antiszemizmus ellentmondását. A zsidók Méhelý szerint egyrészt – mint

vádperekben – a vádlottak tortúra hatására tett vallomásaiban is – előforduló *menstruáló zsidó férfi*.

¹⁴⁶ MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia. I. m. VI., 3.

¹⁴⁷ A zsidóságra Méhelý szerint jellemző bűnök kapcsán meg kell említeni, hogy a professzor 1935-ben – tehát e dolgozat vizsgálódási időszakán túl – megjelentetett egy külön brosúrát, amelyben hitet tett a vérvádak valósága mellett. (MÉHELÝ Lajos: *A legsötétebb babona*. Held Nyomda, Budapest, 1935.)

¹⁴⁸ MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia. I. m. VI., 5.

fentebb látható volt – beteges, abnormális, inkompetens, voltaképpen száználmas lények. Az alacsonyrendű ősök, a „korcslet” szomorú következménye csupán marginális szerepre predestinálná őket. Osztályrészük a – felsőbbrendű fajok általi – alávettetéséé lenne, ha nem a kihalás. Méhelÿnél – akárcsak példaképeinél – az előbbivel párhuzamosan feltűnik egy másik, alternatív zsidókép is. Ennek alapja nem más, mint a politikai antiszemitizmus klaszszikus témája: a *zsidó összeesküvés*. Erre Méhelÿ írásaiban számos példát láthatunk. Néhány ezek közül: az asszimilációs szándék, a „faj látszólagos megtagadása” csupán álca, melynek segítségével „még mélyebben tudnak befúródni a vendéglátó nemzet életszerveibe...”¹⁴⁹ E célból, „*a még nagyobb hatalom elérése szempontjából jámbor felekezetté degradálják magukat*”.¹⁵⁰ A szociáldemokrácia rejtett törekvése – mint az Méhelÿ Hitlert méltató broszúrájából kitűnik – a „hazátlanság” eszméjének népszerűsítésével nem más, mint hogy „a zsidó faj hatalmi szférája az egész földkerekségre kiterjedhessen”.¹⁵¹ Jellemző, ahogy a zsidó újságírók szerepét tárgyalja: „A magyar nyelven megjelenő zsidó újságok is hajsználnyi pontossággal követik Cion vén bölcseinek [...] utasításait, s teljesen fölösleges volna tagadni, hogy ugyanazzal a pokoli cselszövészel hálózzák be a gyanútlan, jóhiszemű és sokszor már az együgyűséggel határos naivsággal megáldott újságolvasó magyarságot, amelyet teljesen belelovalnak abba a gondolatkísérletbe, ahol – öntudatlanul is – csak a zsidó érdeé szolgálatáról lehet szó.”¹⁵² Méhelÿ a trianoni tragédia előkészítésében közreműködő „cseh, rác, oláh, tót vagy német bőrbe bújtatott zsidók” szerepét sem mulasztja el megemlíteni.¹⁵³ Az általa katasztrofálisnak tartott jogegyenlőség bevezetése is bel- és külföldi zsidók – méghezzá *szabadkőműves zsidók* – nyomására történt meg.¹⁵⁴ Az, hogy ilyen ravaszágot feltételező akciókat, ilyen fondorlatos konspirációkat – éspedig sikeresen – képesek végrehajtani a máshol alantas,

¹⁴⁹ MÉHELÿ Lajos: Faj, vagy felekezet. I. m. 5.

¹⁵⁰ Uo.

¹⁵¹ MÉHELÿ Lajos: *Heil Hitler*. Held Nyomda, Budapest, 1930. 6.

¹⁵² MÉHELÿ Lajos: *Farizeusok. (Tripartium hungaro-Hebraicum.)*. Held Nyomda, Budapest, 1928. 3.

¹⁵³ MÉHELÿ Lajos: A magyar fajvédelem irányelvei. I. m. 27.

¹⁵⁴ MÉHELÿ Lajos: *Néhány szó a magyar fajvédelemről*. I. m. 7.

tulajdonképpen szubhumán lényként leírt zsidók, erősen ellentmondásossá teszi Méhelý elméletét, és így szembekerül a sokat hangoztatott természettudományos egzaktsággal.

A zsidóság jelentette veszély

A közelmúlt történelmének – a világháborús vereség, a forradalmak és Trianon okainak – Méhelý-féle értékelése elüt a kor közkeletű antiszemita magyarázatától. A *Dolchstoss*-legenda magyar változatát Méhelý is egy hanyatlástörténet betetőzéseként jeleníti meg. Ámde a romlás elemi tényezője nem a más magyarázatokban felmerülő erkölcsi vagy kulturális dekadencia – az csak tünet –, az igazi ok a faji degeneráció.

A magyar nép biológiai megrendülésének folyamata – amely az összeomlás valódi előidézője Méhelý szerint – 1848-ban vette kezdetét, olyan intézkedések folyamányaként, mint a jobbágyfelszabadítás és különösen a zsidó emancipáció.¹⁵⁵ Az addigi keveredés – érvel Méhelý – kizárólag rokon fajtákkal történt, ezért nem járt végzetes következményekkel. „Ez a fajkép csak az utolsó félszáz év óta kezd megromlani, azóta, amióta apáink, részben a nyugati liberalizmus lidércfényétől elkápráztatva, főképpen azonban a bel- és külföldi szabadkőműves zsidók nyomására, *egyenjogúságot biztosítottak egy hazánk és a világ legtöbb népéhez teljesen idegen emberfajtának.*”¹⁵⁶ Nem csupán testi változások történtek, de a vérkeveredés a lelki sajátosságokat – „a vér biztos ösztönével őrzött lelki tulajdonságokat” – is megmásította.¹⁵⁷ Tehát olyan eszmék, mint az „erős jellem”, a „férfias önérzet”, az „emberies érzület”, a „hazafias érzés” vagy a „nemes önzetlenség” helyébe a „világsszabadság”, „világforradalom” vagy a „világköztársaság” méltelye lépett.¹⁵⁸ Méhelý szerint a forradalmak sikerének kulcsa az „idegen vér által megrontott gyászmagyarok” tömegében keresendő.¹⁵⁹ „Szégyenteljesen elbuktunk, de nem ellenséges kéz sújtott le

¹⁵⁵ MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia. I. m. III., 207.

¹⁵⁶ MÉHELÝ Lajos: *Néhány szó a magyar fajvédelemlről*. I. m. 7.

¹⁵⁷ Uo. 8.

¹⁵⁸ Uo.

¹⁵⁹ Uo.

bennünket férfias, nyílt küzdelemben, hanem a nemzetünk fáján élösködő szű örölte meg életerőnket...”¹⁶⁰ Látható, hogy itt a zsidókat élösködökként, parazitákként ábrázoló klasszikus antiszemita toposz jelenik meg, de Méhelý számára ez nem csupán analogikus vagy metaforikus leírás, hanem tényleges, biológiai – tehát a természet törvényei által magyarázható – faktum.

A fajelméleti interpretáció nem csupán a múlt sajátos leírásában jelenik meg, de a lehetséges jövő szempontjából is. A vegyes házasságok, a keveredés veszélyét Méhelý az ellenforradalmi rendszer keretei között a továbbiakban is fenyegető kockázatnak látta.¹⁶¹ A zsidóság fiziológiai sajátosságai – nevezetesen a fentebb részletezett idegensége, természetellenes, patológikus és alacsonyabb rendű volta – keveredés esetén a magyar faj eltűnéséhez vezetnek. Például a zsidók és nem zsidók házasságából afrikai rasszjegyeket és „néger lelkületet” mutató utódok születnek.¹⁶² A „magyar-zsidó korcsok” továbbá félszegek, selejtesek, „természet rendje ellen lázadó indulattal” teltek, és hiányzik belőlük a lelki egyensúly.¹⁶³ Ugyanakkor, mivel „[a] zsidóság nemcsak mindenféle kórság hordozója, hanem emellett még alacsonyabbrendű fajtákkal is kevert, úgy hogy a zsidóság befogadásával a magyarságot a faji fehérjék olyan nyilvánulásainak teszik ki, amely fajtánk végromlását okozhatja.”¹⁶⁴ Ez pedig a Méhelý által vallott faji elvek alapján – mely szerint vegyes kapcsolat esetén az utód az „alacsonyabbrendű” szülő tulajdonságait öröklí – a magyarok zsidóvá válását jelentené. „[A] nagyobb mértékű vérkeveredés a zsidó vér átütő erejénél fogva, a magyarság teljes elzsidósodására vezetne.”¹⁶⁵ „A zsidók asszimilációja tehát teljesen meddő kísérletezés, azonban a magyar-zsidó házasságok általánossá válása azzal a

¹⁶⁰ MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia élettudományi okai. I. közlemény. *A Cél*, XIII. 1923. 101.

¹⁶¹ Ne feledjük, hogy a vizsgált szövegek zöme a konszolidálódó húszas évtized közepén-végén született, amikor az 1919-20-as nagy antiszemita hullám már levonult.

¹⁶² MÉHELÝ Lajos: A magyar fajvédelem irányelvei. I. m. 54–55.

¹⁶³ MÉHELÝ Lajos: A magyar tragédia. I. m. VI., 9.

¹⁶⁴ Uo. 5.

¹⁶⁵ MÉHELÝ Lajos: A magyar fajvédelem irányelvei. I. m. 33.

zsidóságra nézve nagy előnnyel járna, hogy a magyarság elzsidósodását vonná maga után.”¹⁶⁶

A tét tehát nem kevesebb, mint a magyar eszmetörténet jól ismert apokaliptikus víziója: a *nemzethalál*. Ez nem a magyar nyelv vagy kultúra eltűnését jelentené, hanem a *magyar mint genetikai szubsztancia* elenyészését.

Az asszimiláció projektuma Méhely szerint nem lelki és kulturális diszpozíciók okán, hanem biológiai törvényszerűségek miatt lehetetlen. Ezért nála olyan *általános antiszemitizmusról* beszélhetünk, amely kizárja a korban széles körű – a „jó zsidót”, az „én zsidómat” az „átlagos” avagy „rossz” zsidótól, a társadalom számára hasznos, a nemzeti eszméket magáévá tévő zsidót a keleti, „hontalan” zsidótól elválasztó – *szelektív antiszemitizmust*.¹⁶⁷

A Méhely-féle zsidókép egyenes következménye, hogy nála a zsidóság jelentette fenyegetés merőben eltér attól, amit a korszak antiszemitái hirdettek. A kor közgondolkodásában – mind a fajvédők között, mind a hivatalos körök egyes csoportjaiban – jelenlévő antiszemitizmus ugyanis az asszimiláció megtörténtének és lehetőségének tagadásával a zsidóságot a magyar nemzettől elkülönülő entitásként azonosította, amely az asszimilált lét álcája alatt hátrányos helyzetbe hozza a magyarságot.¹⁶⁸ Tehát a legtöbb akkori antiszemita, a zsidóság különállását hangoztatva, éppenséggel a Méhely által előadottakkal ellentétes pozíciót foglalt el, egészen másban látva a zsidóság jelentette veszélyt. Nyilvánvaló, hogy a tömeges vegyes házasság nem merülhet fel veszedelemként, ami-

¹⁶⁶ MÉHELY Lajos: A magyar tragédia. I. m. V. 305.

¹⁶⁷ Utóbbiról lásd ORMOS Mária: Az antiszemitizmus alakváltozatai a XX. században. In: PAKSY Zoltán (szerk.): *Az antiszemitizmus alakváltozatai. Tanulmányok*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 2005. 15–16.

¹⁶⁸ Erre példa lehet az általánosan besorolhatatlannak tartott – de az 1920-as években leginkább a fajvédőkhöz sorolható – Szabó Dezső esete. Szabó is előszeretettel élt cikkeiben, pamfletjeiben a faj fogalmával, a különféle társadalmi konfliktusok faji magyarozatával. Ugyanakkor nála a fajiság nem biológiai, hanem vitalista alapozású volt, és gyakran a marxi osztálykonfliktusokhoz hasonló módon írta le faji ellentéteket, azaz nem alsóbb- vagy felsőbbrendű, hanem kizsákmányolt és kizsákmányoló fajok álltak szemben egymással. (KOVÁCS Gábor: Liberalizmusképek a népi mozgalomban: Szabó Dezső, Németh László, Bibó István. In: LUDASSY Mária [szerk.]: *A fevilágosodás álmai és árnyai*. Áron, Budapest, 2007. 475. Vö. SZABÓ Miklós: Szabó Dezső a politikai gondolkodó. In: Uő: *Politikai kultúra Magyarországon*. Atlantis Program, h. n., 1989. 211–212.)

kor a vád az, hogy a zsidók csak a szólamok szintjén magyarok, de a valóságban kizárják köreikből a magyarokat. Méhelÿ esetében éppen a vegyes házasságok jelentik a botránykövet. Akkor is, ha – amint azt láthattuk – maga Méhelÿ sem következetes, és írásában gyakran él a fővonalbeli antiszemitizmus egyes témáival, el-
lentmondásossá téve mondandóját.

Más társadalmi kérdések faji értelmezése.

A „németkérdés”

Bár Méhelÿ politikai törekvéseinek célja a zsidósággal szembeni fellépés volt, faji víziója más csoportokat is érintett, még ha az ezeket tárgyaló textusok aránya minimális is a szerző szövegtömegében.

A németellenes érzelmek nem ismeretlenek a kor közéleti diskurzusában – elég csupán a fajvédők némelyikére, vagy magára Szabó Dezsőre gondolnunk –, Méhelÿ azonban e kérdésben is a fajbiológiára támaszkodott. A témában közreadott pamfletjének apropóját Bleyer Jakabnak a *Magyar Szemlében* közzétett cikke adta.¹⁶⁹ Írásában a németiséget két embertani típusra osztotta. Az egyik, a rövidfejű alpesi fajta – így a Dunántúlon élő svábok – fajilag közel áll a magyarsághoz és beolvasztható, míg a hosszúfejű északi típus fajilag ellentétes. Utóbbi típushoz tartoznak az erdélyi szászok.¹⁷⁰ A „szász különcélúságnak” tehát – érvel Méhelÿ – a történelmi okokon túl biológiai indítékai is vannak.¹⁷¹ A trianoni Magyarországon élő németek asszimilációja tehát nem lehetetlen, de ennek kerékkötője a „népi öntudat”.¹⁷² A nemzetiségi lét nem tolerálható. „A hazáját és fajtát szerető magyar ember nem habozhat kijelenteni, hogy nekünk teljes értékű németekre semmi szükségünk sincs...”¹⁷³ Méhelÿ elutasítja a kettős identitás stratégiáját: „Mert mi jó szívvvel elfogadjuk magyarnak mindazokat a német

¹⁶⁹ MÉHELÿ Lajos: *A németek Magyarországon. Fajbiológiai Tanulmány.* Stephaneum Nyomda, Budapest, 1929. A reakciót kiváltó cikk: BLEYER Jakab: A magyar és a német viszony. *Magyar Szemle*, IV. 1929. 114–124.

¹⁷⁰ MÉHELÿ Lajos: *A németek Magyarországon.* I. m. 5.

¹⁷¹ Uo. 7–8.

¹⁷² Uo. 8.

¹⁷³ Uo. 9.

származású testvéreinket, akikről tudjuk, hogy *csak magyarok*, ellenben az olyan *Bleyer-féle* felemás lényekből nem kérünk.”¹⁷⁴

A német nemzetiség kérdésének megoldása Méhelý szerint az állami kényszerrel keresztülvitt asszimiláció, amelynek legfőbb eszköze a nemzetiségi oktatás felszámolása.¹⁷⁵ A trianoni határon kívül rekedt magyar kisebbségekkel való összehasonlítást¹⁷⁶ Méhelý kategorikusan elutasítja, s a *történelmi jogra* hivatkozva kifejti, hogy míg a kisebbségben rekedt magyar tömegek „honszerző őslakók”, addig a németek (és a zsidók) vendégek, méghozzá hivatlan vendégek.¹⁷⁷ A németek arányának az összlakosságon belüli csökkenését mint természetes folyamatot értelmezi: az állam kötelessége az „organikus erők” szabad folyásának biztosítása.¹⁷⁸

Egyéb társadalmi kérdések. A „nőkérdés”

Méhelý koncepciójában az egyéb társadalmi kérdésekről vallott nézetek – kivéve, ha azokat is a faji kérdés okozataként értelmezi –, mondhatni, perifériális helyet foglalnak el. Két szempontot mégis érdemes még megvizsgálni – már csak azért is, mert, ha közvetetten is, de kapcsolódnak a Méhelý-féle fajelmélet alapkérdéséhez. Ezek: a „nőkérdés” és a társadalmi rétegződés problémája.

A nacionalista diskurzusban a nők reprodukciós szerepének döntő fontosságot ad az a tény, hogy az egyén jellemző módon csak születés révén lehet tagja a nemzeti közösségnek. Ez hatványozottan érvényes a fajiságot, a „vér tisztaságát” hangsúlyozó ideológiákra.¹⁷⁹ Méhelýnél is ezzel találkozhatunk. Érvelésében az általa kívánatosnak tartott női szerepeket elsősorban nem morális szempontokra alapozza, hanem a faj érdekére hivatkozik, és a természet rendjére. Fejtegetése szerint ugyanis természeti törvények

¹⁷⁴ Uo.

¹⁷⁵ Uo. 13.

¹⁷⁶ Gratz Gusztáv egy kritikus cikkben reagált Méhelý írására: GRATZ Gusztáv: Magyarország és némettség, *Magyar Szemle*, IV (1929.) 192–203. – A megbírált egy dühödt hangú, a durva személyeskedéstől sem mentes, Gratz magyarságát is megkérdőjelező kiadványban vágott vissza: MÉHELÝ Lajos: *Magyarabb Magyarságot. Gratz Gusztávnak válaszul*. Stephaneum Nyomda, Budapest, 1929.

¹⁷⁷ MÉHELÝ Lajos: *A németek Magyarországon*. I. m. 14.

¹⁷⁸ Uo. 20–21.

¹⁷⁹ Nira YUVAL-DAVIS: *Nem és nemzet*. Új Mandátum, Budapest, 2005. 39–40.

írják elő a nőknek a társadalomban elfoglalt adekvát helyzetét, s olyan aspektusokat is, amelyek nem kapcsolódnak közvetlenül az anyaság kérdéséhez. Az ezekkel ellentétes állapot tehát természetellenes, és katasztrofális következményekkel járhat.

Méhelj e szellemben támadja a modern női szerepek különböző megnyilvánulásait. A modern polgári életmódot folytató, „bubifrizurás”, cigarettázó, színházba, moziba járó nő képét szembeállítja „az otthonának és családjának élő, emelkedett lelkű, de faja és nemzete kötelmeitől is átitatott háziasszony, feleség és anya”¹⁸⁰ példájával. „[M]élységesen meg vagyok győződve – írja –, hogy a nőkérdés a mai nap teljesen kisiklott természetes vágányából [...] Ha egy egészségesebb ellenhatás vissza nem tereli a nőt természetes hivatáskörébe, mihamar ingoványba vezet az egész emberi társadalmat.”¹⁸¹ Ez a folyamat – véli Méhelj – odavezethet, hogy „az életerős és emelkedett erkölcsű nemzeteknél évezredek óta megszilárdult patriarchátus helyébe a laza erkölcsű matriarchátus fog lépni, s az emberiség visszaesik bizonyos alsóbbrendű népet jellemző ősállapotba.”¹⁸² Tehát az újfajta női szerepek nem a modernitást reprezentálják, hanem a dekadenciát, a visszafejlődést. Melyek e tipikus új női szerepek? Méhelj egyértelműen a dolgozó és a tanuló, tehát akár önálló egzisztenciaként is fellépő, korábban kizárólagosan férfi pozíciókat is elfoglaló nő ellen kel ki.

„Társadalmunk rettentő tévedése, hogy a nőt oda engedi olyan pályákra, amelyek *sem testi, sem lelki konstrukciójának* nem felelnek meg, s ezáltal egyfelől selejtesebb, tökéletlenebb munkaérték inagurálódik, másfelől – a faji egészség nagy kárára – elvonjuk a nőt *természetadta hivatásától*, végül pedig kiszorítja a férfit a nekivaló munkakörökből...”¹⁸³ Nem nehéz felismerni itt a női szubsztanciát a testi, biológiai, természeti princípiumokkal azonosító – és a lelkit és a szellemit kizárólag a férfihoz utaló – diskurzust.

A nők egyetemi tanulmányainak ellenzésekor is a fentiek fogalmazódnak meg Méhelj okfejtésében, amellet, hogy szerinte a nők

¹⁸⁰ MÉHELJ Lajos: A nő feladata a fajvédelemben. *A Cél*. XI. 1926. 291.

¹⁸¹ Uo. 291–292.

¹⁸² MÉHELJ Lajos: *Fajvédelmi gondolatok*. Held Nyomda, Budapest, 1928. 26.

¹⁸³ Uo. 25–26.

szellemi teljesítmény kifejtésére *per se* képtelenek. Az ellenérvek – az eltérő természeti rendeltetés, az intellektuális inkompetencia és a férfiakra leselkedő munkelő-piaci konkurencia veszélye – visszaköszönnek a nők felsőfokú tanulmányairól szóló, a 19. század utolsó évtizedeiben zajló vitából.¹⁸⁴ A női szellemi munka lehetetlenségének oka, hogy „a nőknek, még a legintelligensebbeknek *sincs, elegendő iudiciuma*”.¹⁸⁵ Ezért minden ilyesmi „élettani eltévelyedés”.¹⁸⁶ Mindebből adódik – érvel Méhelý –, hogy bűn az egyetem megnyitása a nőhallgatók előtt, mivel a „férfi szellemi fölénye” mindig fenn fog állni.¹⁸⁷ Szellemi feladatra a nők csupán a nevelésben, oktatásban vállalkozhatnak sikerrel, ott is csak elemi szinten.¹⁸⁸

A nő nem lehet a férfi vetélytársa, nem lehet helye a férfiak világában, a szellemi életben, a közéletben. A férfinak csupán segítője lehet, hogy „lénye bájával a férfit lebilincselje, és ragaszkodását megőrizve, őt nehéz hivatásában gyámolítsa.”¹⁸⁹ Természetesen Méhelý szerint a nő életének fő célja az anyaság, tehát a *fajfenntartás*.¹⁹⁰ Ebben benne foglaltatik a faji tisztaság fenntartásának kötelme is.¹⁹¹

A társadalmi egyenlőtlenségek problémája

A társadalomban fellelhető egyenlőtlenségek magyarázatánál Méhelý a klasszikus szociáldarwinizmus válaszaival él, és a problémákra az – ugyancsak a klasszikus – eugenika eszköztárához fordul. A társadalom rétegződését a „társadalmi osztályok” fogalmának használatával írja le. Az osztályok – melyek hétköznapi, zsurnalisztikai értelemben, tehát nem kifejtett, definiált formában, nem marxai, weberi vagy egyéb teoretikusan megfontolt érte-

¹⁸⁴ MÜLLER Ildikó: Vélemények a nők felsőfokú képzéséről a dualizmus időszakában. In: GYÁNI Gábor–NAGY Beáta (szerk.): *Nők a modernizálódó magyar társadalomban*. Csokonai, Debrecen, é.n. [2006]. 227–236.

¹⁸⁵ MÉHELÝ Lajos: A nő feladata a fajvédelemben. I. m. 294.

¹⁸⁶ Uo.

¹⁸⁷ Uo.

¹⁸⁸ Uo. 296.

¹⁸⁹ MÉHELÝ Lajos: *Fajvédelmi gondolatok*. I. m. 26.

¹⁹⁰ MÉHELÝ Lajos: A nő feladata a fajvédelemben. I. m. 297.

¹⁹¹ Uo. 301.

lemben szerepelnek Méhelj szövegében – „a természetes kiválasztódásnak évezredek fejlődés során létrejött produktumai”.¹⁹² Az elit pozíciója vagy az alsóbb osztályok helyzete a természet által legitimált állapotból adódik. Ebből levonható az a következtetés, hogy a fennálló társadalmi rend ellen való – akár forradalmi – törekvések a természeti törvényekkel szegülnek szembe. Méhelj ki is fejt, hogy csak az arra hivatottak vezethetik a társadalmat. Az alsóbb réteg erre nem alkalmas, nem rátermett, nincsen birtokában a „megfelelő szervi alkatnak”.¹⁹³

A küzdelem Méhelj szerint nem kizárólag a fajok közötti öszszecsapásban érhető tetten, de az egyes egyének között is fontos szerepet játszik. Némileg meglepő módon – ámde nem függetlenül a klasszikus, 19. századi szociáldarwinizmus *laissez-faire* gyökeireitől – Méhelj hitet tesz a versenyen alapuló gazdaság mellett.¹⁹⁴ A marxizmust – a konkrét esetben Engels: *A kommunizmus alapelvei* című munkáját – a verseny kiiktatásának követeléséért ítéli el.¹⁹⁵ „[Engelsnek] fogalma sincs az emberi haladás élettani törvényeiről.”¹⁹⁶ E törvények okai az emberek *ösztöneiben* keresendők, amelyek – érvel Méhelj – csak évezredek távlatában módosulnak.¹⁹⁷

A egyenlőtlenségek fenntartása mellett érvelve azonban Méhelj javaslatokat tesz bizonyos negatív tendenciák csökkentésére is. A megoldást – akárcsak a faji kérdésben – itt is a reprodukció állami felügyeletében, szabályozásában és korlátozásában látja. Az állami intézkedések célpontja az alsó osztály lenne: „Az állam ne

¹⁹² MÉHELJ Lajos: *Fajvédelmi gondolatok*. I. m. 11.

¹⁹³ Uo. 14.

¹⁹⁴ A Fajvédő Párt – amelynek Méhelj is tagja volt – programjában e szempontból ambivalens követelések fogalmazódnak meg. Egyrészt a fajvédők bizonyos rétegek – jellemzően kisegzisztenciák – versenyhátránya ellen emelnek szót, másfelől viszont erőteljes és meghatározó állami beavatkozást követelnek. Ilyen például a zsidóság visszaszorítását célzó általános – tehát nemcsak a felsőoktatásra, hanem a gazdaságra is kiterjesztendő – *numerus clausus* igénye. Magyar Nemzeti Függetlenségi (Fajvédő) Párt Programja. In: GERGELY Jenő–GLATZ Ferenc–PÖLÖSKEI Ferenc (szerk.): *Magyarországi pártprogramok*. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2003. 101–108.

¹⁹⁵ MÉHELJ Lajos: *Fajvédelmi gondolatok*. I. m. 21.

¹⁹⁶ Uo.

¹⁹⁷ Uo.

engedje meg a felelősség nélküli szaporodást, főleg pedig ne tűrje a testi és lelki selejtességekkel oly gyakran terhelt legelső népréteg ivadékainak aránytalan elszaporodását...”¹⁹⁸ Más rétegekre nem vonatkoznának a követelt intézkedések. „[A] szaporodás szigorú korlátozását egyesegyedül arra a társadalmi rétegre vonatkoztatom, amelynek ma általánosan »Lumpenproletariat« a neve. Mert amennyire nem óhajtok a falusi kisgazda-társadalom s a mezőgazdasági munkásság vagy a városi iparos osztály szaporodásának gátat vetni, annyira veszedelmesnek tartom a csavargók, zsebmetszők, betörők és prostituáltak szaporodását...”¹⁹⁹

Célok és követelések

Méhely elméletének és tevékenységének célját vizsgálva a célok több szintjét különíthetjük el. Egyrészt beszélhetünk egy tudománypolitikai célról, melyben Méhely a fajbiológia szerepét kívánja megerősíteni a tudományos életben, mind erkölcsileg, mind anyagilag. Tehát a nagyközönséget ezen irányzat létjogosultságáról próbálja meggyőzni, ugyanakkor a kormányzat felé fogalmaz meg általa szükségesnek tartott intézkedéseket, konkrét elvárásokat, nevezetesen egy fajbiológiai intézet felállítását és általában e „diszciplína” állami támogatását. Távlati elgondolásaiban felvázolja az általa ideálisnak tartott társadalmi állapotot, és az ahhoz vezető lépéseket.

A Magyar Fajbiológiai Intézet

Méhely nem csupán a fajbiológia adekvát volta és fontossága mellett érvelt, nem csupán a faji öntudat életre keltéséért kardoskodott – utóbbi hiányáért meg is rőtta a nemzetet²⁰⁰ –, de gyakorlati programmal is előállt: megfogalmazta a Magyar Fajbiológiai Intézet tervezetét.

Az intézet felállítását először a budapesti egyetem szervezeti keretei között kísérelte meg. Indítvánnyal fordult a bölcsészeti kar

¹⁹⁸ MÉHELY Lajos: *Az okszerű népesedéspolitika élettudományi alapja*. I. m. 16.

¹⁹⁹ MÉHELY Lajos: *Fajvédelmi gondolatok*. I. m. 13–14.

²⁰⁰ Például MÉHELY Lajos: *Szerezzük*. I. m. 3.

üléséhez a fajbiológiai intézet létesítésének tárgyában. A grémium úgy döntött, hogy előkészítő bizottságot kell felállítani, amelynek elnöke a dékán, tagjai Méhelý mellett Mágocsy D. Sándor, Hekler Antal, Kornis Gyula és Tóth Zsigmond helyettes tanár.²⁰¹ A bizottság a tervet támogatta, emellett javasolta, hogy a kar az alapítandó intézet előkészítésével és majdani vezetésével Méhelý Lajost bízza meg. Végül e javaslatot a kar nagy többséggel – mindössze egy ellenszavazattal – elfogadta.²⁰² A határozat ellenére mégsem alapították meg az intézetet, mert a kulturális kormányzat elzárkózott tőle. Magatartását Méhelý több írásában is kifogásolta.²⁰³

Méhelý a későbbiekben sem adta fel tervét. 1928-ban az intézet ügyében több neves tudós – köztük a fajbiológiát egyébként bíráló Szekfű Gyula – támogatását sikerült elnyernie.²⁰⁴

A reménybeli intézet programját később Méhelý az MTA osztályülésén is bemutatta.²⁰⁵ Előadásában a fajbiológia ügye a nemzeti és állami kulcskérdések legfontosabbikává emelkedett, messze túlmutatva a tudományos kíváncsiságon. Mivel – érvelt Méhelý – a népesség az állam legnagyobb kincse, és ennek forrása a családi kötelék, amely az „állam legbiztosabb alapja”, a jól működő államnak alapvető érdeke ennek az „ösidők óta helyesnek bizonyult” intézménynek a védelmezése és erősítése.²⁰⁶ Még úgy is – tehetjük hozzá –, hogy az állam beavatkozik és beleszól ezen ősi intézmény működésébe.

²⁰¹ *Jegyzőkönyv a Budapest kir. m. Pázmány Péter Tudományegyetem bölcsészeti karának 1923. évi június hó 1-én tartott V. rendes üléséről.* ELTE Levéltár. ELTE LE 8/a 28. 179.

²⁰² *Jegyzőkönyv a kir. magy. Pázmány Péter tudományegyetem bölcsészeti karának 1923. évi június hó 23-án, szombatn d.e. 9 órakor tartott rendkívüli üléséről.* ELTE Levéltár. ELTE LE 8/a 28. 191.

²⁰³ MÉHELÝ Lajos: A magyar fajvédelem irányelvei. 17.

²⁰⁴ A professzorok Méhelýnek küldött, formanyomtatvány-szerű levelezőlapokon nyilatkoztak arról, hogy egyetértenek-e egy ilyen intézet felállításával. A többség támogatta a tervet, de akadt elutasító vélemény is. A levelezőlapok hozzáférhetőek: ELTE Levéltár. *Méhelý Lajos iratai.* 414/b. 3. doboz.

²⁰⁵ Az osztályülésen felolvasott szövegét folyóirata hasábjain publikálta: MÉHELÝ Lajos: A faji gondolat térhódítása a tudományban. *A Cél*, XIX. 1929. 341–356. Az intézet tervezetéről külön brosúrát is megjelentetett: MÉHELÝ Lajos: *Állítsunk fel.* I. m.

²⁰⁶ MÉHELÝ Lajos: A faji gondolat. I. m. 349.

Mindezeknek a törekvéseknek lenne fő előmozdítója a fajbiológiai intézet, amely – a Méhelý által meghirdetett, anakronizmus-sal élve: „interdiszciplináris” fajbiológia alapján – nem csupán természettudományi, de társadalomtudományi kérdésekkel is foglalkozna, így élne a statisztika és a demográfia eszköztárával is.²⁰⁷

A felállítandó intézetről Méhelý nem pusztán az alapelvek szintjén nyilatkozott, de szervezeti alapjait is megfogalmazta. Sőt, szólt az intézetalapítás és -fenntartás anyagi vonzatairól is, kifejtve, hogy a finanszírozás terhét az állami költségvetésnek kell magára vállalnia, annak ellenére is, hogy ez külföldön sem általános.²⁰⁸ A létrehozandó intézet négy fő szervezeti egységből állna Méhelý tervezete szerint. Ezek lennének: 1) a nemzetségtörténeti és orvosdemográfiai osztály; 2) az antropológiai osztály (mely a „bűnügyi biológiát, vagyis a gonosztevők tanulmányozását is kutatási körébe vonja”)²⁰⁹; 3) az experimentális biológiai és patológiai osztály; valamint 4) az örökléstani múzeum.²¹⁰

Érdekes adalék, hogy Méhelý egy újságcikkében mindezeket túl – nyilvánvalóan a klebelsbergi kultúr- és tudománypolitikának szánt fricskaként is – a tervezett intézet helyszínére is javaslatot tett: az előző évben (1927-ben) megnyílt – a kultuszminiszter programjának egyik emblemikus példáját jelentő – tihanyi limnológiai intézet (akkori nevén Magyar Biológiai Kutatóintézet) épületét szemelte ki e célra. Cikkében pazarlásnak ítélte az „általános emberi célokat” kitűző kutatási irányokat, ehelyett, egyfajta *öncélúság* nevében a tudománypolitikát a fajbiológia irányába terelné. A tihanyi intézet megszüntetése után annak infrastruktúráját már a fajbiológiai profilú intézet használná.²¹¹

A intézet munkájának célja – mint fentebb láttuk – messze nem csak a tudományos érdeklődés kielégítése. A valódi célkitűzés tette tehát – ahogy arról más helyen is szól – nem csekélyebb, mint a nemzethalál elkerülése: „Egyedül az élettudományokból merített vértessel s a történelemben oly gyakori néphalál biológiai

²⁰⁷ Uo. 350.

²⁰⁸ Uo. 353.

²⁰⁹ Uo.

²¹⁰ Uo. 353–354.

²¹¹ MÉHELY Lajos: Halbiológia vagy fajbiológia. *Magyarság*, 1928. június 29. Péntek. 1-2.

okainak megszívvelésével érhetjük el, hogy ne találjon bennünket készületlenül a pillanat, amikor majd, lehet nemsokára, az »ember« ellen lázad az »állat«.”²¹² Következésképpen „[a] magyar kultúrának nemzeti öntudatra nevelő *primum movense* pedig csak az *élettudomány lehet*, mert csak ez a tudomány érteti meg velünk a nagy mindenséget szabályozó megmásíthatatlan törvényeket, melyeknek szervezetünk minden porcikája s minden ember alá van vetve.”²¹³

Méhelj megoldási javaslata a „zsidókérdésre”

Méhelj javaslatokat fogalmazott meg arra is, hogyan kell küzdeni a zsidóságnak a nemzetre általa károsnak tartott hatása ellen. A szorgalmazott intézkedések célja a reprodukció állami felügyelete, a vegyes házasságok állami tiltása, és egyáltalán, a házasodás jogának szigorítása. Úgy érvelt, hogy a magyaroknak be kell látniuk: csak „az olyan ember alkalmas házasságra, akiben elevenen élnek tisztavérű őseinek nemes ideáljai, s aki romlatlan ösztöneit követve boldogulásának, sőt boldogságának egyéni szempontjait is mindenkor kész alárendelni fajtája követelményeinek, mert elevenen buzog benne a nemes vértudat, a faji büszkeség hatalmas érzése.”²¹⁴ Méhelj a klasszikus eugenikának megfelelően fogalmazta meg veszedelmet, amely nem más, mint a társadalom degenerációja. Az a követelménye is azonos a klasszikus eugenikáéval, hogy „a pusztá véletlenre bízott szaporodás helyébe *be kell vezetni a rendszeresen szabályzott, ellenőrzött szaporodást...*”²¹⁵ Azonban az elemi kockázatot nem a nemi betegek, elmebetegek és általában a társadalom alsó rétegei jelentik – ahogyan az eugenikusok tartották –, hanem az idegen fajok, Magyarországon a zsidóság.²¹⁶

²¹² MÉHELY Lajos: A magyar élettudomány problémái. Válasz Gelei Józsefnek Gorka Sándorhoz intézett nyílt levelére. *A CÉL*, XV. 1925. 362.

²¹³ Uo. 365.

²¹⁴ MÉHELY Lajos: *Az okszerű népesedéspolitika élettudományi alapja*. I. m. 15.

²¹⁵ Uo. 16.

²¹⁶ *Nota bene* ritkán Méhelj is megfogalmaz hasonló gondolatokat: „az állam ne engedje meg a felelősség nélküli szaporodást, főleg pedig ne tűrje a testi és lelki selejtességekkel oly gyakran terhelt legalsó nép réteg ivadékainak aránytalan elszaporodását...” (MÉHELY Lajos: *Az okszerű népesedéspolitika élettudományi alapja*. I. m. 16.) A citált szöveghez hozzátartozik, hogy azt Méhelj a bölcsészkar

Minekutána programja – és egész politikai fellépése – gyűjtőpontjában a zsidóság, a „zsidókérdés” állt, Méhelý tágabb politikai és társadalmi elképzelései a zsidókat érintették. Az asszimilációt – mint fentebb láthattuk – lehetetlen vállalkozásnak tartotta. Ennek kimondásáért még a „nyílt” és „becsületes” cionistákat is elismeréssel illette.²¹⁷ „[N]em a zsidók fajiságának elleplezése, hanem csak annak nyílt bevallása, faji egyéniségük megismerése és méltányos s a magyarság és a zsidóság kölcsönösségén alapuló életformájának becsületes igyekezettel való megkeresése vezethet célra.”²¹⁸ Méhelý, akármilyen lesújtó álláspontot fejtett is ki a zsidóságról, azt hangoztatta, hogy a „jóindulat”, az „emberség” vezérli: „az én – mondjuk – antiszemita álláspontom nem a gyűlölet mocsarából, hanem a szeretet forrásából, nem a zsidógyűleletről, hanem sokat szenvedett és galádul megtiport népem szeretetéből meríti életelemeit.”²¹⁹ A zsidógyűlölet vádját elutasítva kifejtette: „[m]int egyéneket nem bántom a zsidókat, sőt nagyon igazságos vagyok velük szemben...”²²⁰ Érvelésében ahhoz a fajvédő diskurzushoz csatlakozott, amely a zsidókkal szembeni fellépés negatív megfogalmazását a magyarság – amelynek természetesen szerinte a magyar zsidók nem részei – felemelésének pozitív programjával kötötte össze.²²¹

A „zsidókérdés megoldását” hangsúlyozottan humánus törekvésként állította be. Az alternatívák felvázolásakor megemlítette a zsidóság elpusztításának és elűzésének lehetőségét, de mint megvetendő cselekedeteket, elvetette azokat.²²² A harmadik eshetőségként felmerülő asszimiláció természetesen nem kerülhet szóba

dékánjaként, a hagyományosan a rektort adó kar dékánja által tartott ünnepi beszédként olvasta fel. Kiderül belőle, hogy a hallgatóságban maga Klebelsberg Kuno kultuszminiszter is helyet foglalt. Vélhetően a különleges szerep miatt Méhelý hangja meglehetősen mérsékelt. Bár a keveredésről vallott negatív véleményét nem rejtí véka alá (Uo. 13. és 15.), a zsidósággal kapcsolatos nézeteit azonban itt nem osztotta meg hallgatóságával, olyannyira nem, hogy a „zsidó” szó sem is szerepel a beszédben.

²¹⁷ MÉHELÝ Lajos: Faj, vagy felekezet? *A Cél*, XII. 1927. 6.

²¹⁸ MÉHELÝ Lajos: Haladás – Hátrafelé. *A Cél*, XVIII. 1928. 52.

²¹⁹ MÉHELÝ Lajos: *Az én antiszemitizmusom*. I. m. 27.

²²⁰ MÉHELÝ Lajos: *A magyar fajvédelem*. I. m. 57.

²²¹ Vö. VONYÓ József: Gömbös Gyula és a zsidókérdés. I. m. Különösen 27.

²²² MÉHELÝ Lajos: *Az én antiszemitizmusom*. I. m. 35.

megoldásként, így csak egy lehetőség marad, az elkülönülés. Ez is többféleképpen történhet, egyrészt erőszakkal, másrészt ha „barátságos módon kölcsönösen és mindkettőnk javára elismerjük egymást.”²²³ Így Méhelj szerint lehetővé válna, hogy a zsidóság a magyarsággal az „élősködő” viszony helyett a „mutualizmus” (egy-fajta szimbiózis) nexusába kerüljön.²²⁴ Ez az állapot – véli Méhelj – a zsidóságtól is függ, mert „e viszony csak úgy lehet helyes, ha a zsidók sohasem feledkeznek meg arról, hogy olyan országban élnek, amelyért nem véreztek, olyan házakban laknak, amelyeket nem építettek s olyan kutakból isznak, amelyeket nem ők ástak meg.”²²⁵ Ez az érvelés az élettudományok által nem értelmezhető, történelmi jogra is apellál. Másfelől közelítve: a zsidóság és a magyarság egy-egy kollektív individuum, s mindegyik magában foglalja az őt alkotó emberek összes cselekedetét, legyen szó jótéményekről, vagy gaztettekről. Az egyes egyén nem léphet ki köztöttségéből, mivel csak egy sejtje e szuperlénynek.

Méhelj elméletének egyéb politikai dimenziói, viszonya a hivatalos Magyarországhoz

A Klebelsberggel megvívott, fentebb is ismertetett csörték nem csupán az egyes intézkedések körüli konfliktusok és a valószínűsíthető kölcsönös személyes ellenszenv szempontjából érdekesek, hanem azért is, mert Méhelj rendszerint a kultuszminiszter és a kultúrpolitika bírálatán keresztül fogalmazza meg a bethleni politikával – és áttételesen a hivatalos Magyarországgal – szembeni pozícióját. Éppen ezért Méhelj nem kizárólag a gyakorlati döntésekre adott reakciókban fogalmazza meg érveit, hanem ideológiai frontot is nyit a kulturális kormányzattal szemben. Erre a legfőbb példa nyilván a már fentebb is taglalt fajbiológiai intézet ügye, de több más olyan eset is említhető, mikor Méhelj Klebelsberg gróf konkrét intézkedéseit – vagy ilyen intézkedések terveit – teszi bírálatára tárgyává. Az intézet tervezetének tárgyalásakor, a *numerus clausus* módosításának opponálásakor, vagy éppen a miniszter

²²³ Uo. 36.

²²⁴ Uo. 37.

²²⁵ Uo. 38.

által javasolt nyolcosztályos – a házasságkötés időpontját kitoló, ezért Méhelly szerint fajilag káros – elemi iskolamodell elutasításakor²²⁶ rendszeresen hol nyíltan, hol burkoltan kihívást intézett a Klebelsberg-féle koncepció felé. Nem csupán a konkrét, materiális intézkedéseket – mint a fentebb már említett tihanyi kutatóintézetet – érte a Méhelly-féle kritika, de az általánosabb ideológiai természetű kezdeményezéseket is. E szellemben utasította el a kultuszminiszter nevéhez fűződő ideológiai kezdeményezést, a *neonacionalizmust*,²²⁷ de a másik kulcsfogalom, a „*kultúrfölény*” esetében is elutasítóan lépett fel, kijelentve, hogy annak alapja nem más, mint a liberális korszak csődöt mondott kultúrája.²²⁸

Kelet és Nyugat kérdése

Méhelly gondolatai furcsa ambivalenciát tükröznek. Egyrészt elméletéből kitűnik, hogy negatív álláspontot foglalt el a nyugati polgári-liberális társadalmi rendszerrel szemben. A politikai dimenzió kivül is rendszerint hangot adott a nyugatias életmóddal és kultúrával – legalábbis annak bizonyos tipikus jelenségeivel – szembeni fenntartásainak. Másfelől mégis megfigyelhető nála egyfajta kapcsolódás a magyar politikai gondolkodás *westernizáló* hagyományához. A magyar elmaradottságot a nyugati fejlettség példájával szembeállító diskurzus sajátos példáját figyelhetjük itt meg. A nyugati minta ugyanis Méhellynél mást jelent: természetesen a faji szemléletet. Mivel – érvel Méhelly – a „világ a fajbiológia felé halad”,²²⁹ ezért az mint *korszerűség* jelenik meg, szemben az elavult, meghaladott liberalizmussal. A példakép nála is Nyugat-Európa és az Egyesült Államok. Utóbbi esetében az eugenikai művelésén túl Méhelly követendő – a haladást jelentő – példaként értekezik a szegregáció akkor több szövetségi államban élő – és törvény által kikényszerített – amerikai gyakorlatáról. „Az öreg Európa lassan eszmél rá erre a kötelességére, azonban az ifjú,

²²⁶ MÉHELY Lajos: *Fajvédelmi gondolatok*. I. m. 9.

²²⁷ MÉHELY Lajos: Neonacionalizmus. *A Cél*. XII. 1927. 376–381.

²²⁸ MÉHELY Lajos: A faji gondolat térhódítása a tudományban. *A Cél*, XIX. 1929. 341.

²²⁹ Uo. 347–348.

életerőtől duzzadó Amerika már mérföldes lépésekkel halad a védekezés helyes útján...”²³⁰

Sokban kapcsolódik a Kelet–Nyugat kérdéséhez a turanizmus ideológiája, melyről Méhelÿ határozottan elutasítón szolt. A keleti orientációt hirdető, némileg a pán-mozgalmak példáját követő, a magyarságot mint ázsiai népet definiáló és más keleti népekkel – a törököktől a japánokig – szoros szövetséget indítványozó irányzat elsősorban a fajvédökhöz állt közel. Méhelÿ – aki a világháború idején egyébként részt vett a Turáni Társaság–Magyar Keleti Kultúrközpont munkájában²³¹ – mindezek ellenére elutasítón szolt a turanizmusról. „[N]em tudok lelkesülni a nálunk újabban lábrakapott »turanizmusért« s az ún. »turáni gondolatért«, mert külső hiúságokkal és üres cicomákkal andalítja el a különben is álmodozásra hajló poétalelkü magyarságot...”²³² Elutasította azokat a turanisták által vallott nézeteket is, melyek a Kelet felsőbb-ségét hirdették a Nyugat felett, és a kultúra és a műveltség keleti eredetét hangoztatták.²³³ Mindazonáltal Méhelÿ kifejtette, hogy a nyugati kultúra befogadását csak feltételekkel támogatná, csak addig a pontig engedné, amíg e hatások a „magyar géniuszt” nem veszélyeztetnék.²³⁴ És ugyancsak hangot adott a turanizmustól

²³⁰ MÉHELÿ Lajos: Néhány szó. I. m. 13.

²³¹ A Kultúrközpont 1916-ban jött létre, a török szövetségeseeknek való kormányzati gesztus gyanánt. Vezetői és tagjai között olyan neves közéleti szereplőket és értelmiségieket találunk még, mint Teleki Pál, Bánffy Miklós, Bethlen István, Herczeg Ferenc vagy Goldzieher Ignác. (ABLONCZY Balázs: *Teleki Pál*. Osiris, Budapest, 2005. 106.) Fontos még megjegyezni, hogy a Turáni Társaság alapvetően tudományos egylet volt, szemben az erősen ideologikus és birodalmi álmat szöve 1920-ban alapított Magyarországi Turán Szövetséggel. GYURGYÁK János: *Ezzé lett magyar hazátok*. I. m. 229.

²³² MÉHELÿ Lajos: *Turáni eszmény* – turáni agrém. *A Nép*, 1923. január. 14. 5. A citált szöveget másfél évtized múltán Méhelÿ újra megjelentette, ezúttal önálló kiadvány formájában. MÉHELÿ Lajos: *Turáni eszmény*. Held Nyomda, Budapest, 1938. Az új kiadást a szerző azzal indokolta, hogy azt „a mi turáni mozgalmunk félrecsuszamlásai tették szükségessé”. Uo. 3. (A továbbiakban az 1923-as cikkre hivatkozom. – K. A.)

²³³ MÉHELÿ Lajos: Művelődéstörténeti szelÿjegyzetek. *A Nép*, 1922. december. 10. 2.

²³⁴ MÉHELÿ Lajos: *Turáni eszmény*. I. m. 8. Érdekes, hogy ehhez kapcsolódva Méhelÿ követeléseket fogalmaz meg a magyar nyelv védelméről és annak idegen elemektől való megtisztításáról. A nyelv jelentőségéről máshol általában keveset szol – vagy éppen az anyanyelv indifferens voltát hangoztatja a nemzeti, faji hovatartozás meghatározásában –, és purista elvárásokat sem fogalmaz meg. E szö-

nem idegen nézeteknek, például mikor a „turáni lovashoz” mint sajátos szépségideálhoz való visszatérést tanácsolta a magyarság – és a szomszéd népek – számára, mint a „német–zsidó harapófógból” való kiszabadulás lehetőségét.²³⁵

Összegzés. Stílus és argumentáció: Méhelý szövegeinek jellegzetességei

Bár szinte áttekinthetetlenül nagy mennyiségű szövege átlagon felüli íráskedvről tanúskodik, Méhelý a fajbiológia tárgykörében nagy, több százoldalas kötetet nem tett közzé. Megjelent írásai publicisztikák, különböző beszédeinek, előadásainak leiratai, és elsősorban „tudományos tanulmányok”. Utóbbiak jellemzően *A Cél* folyóiratban jelentek meg, emellett sok írását – a kor nyilvánosságától nem idegen formában – különlenyomatban is kiadta. Méhelý írásainak stílusa karakterisztikus: egyrészt – ahogyan tudományos dolgozatokhoz illik – bőséges jegyzetapparátust tartalmaznak, nagyszámú, szinte kizárólag idegen nyelvű irodalmi hivatkozásokkal, másrészt ugyanazon szövegekben az olvasó az értekező próza szabályaitól merőben idegen, erős érzelmi túlfűtöttségről tanúskodó, sokszor patetikus, máskor gyűlölködő hangnemű sorokkal és bekezdésekkel is találkozhat, amelyek tónusukban nem térnek el a kor szélsőjobboldali, fajvédő publicistáinak írásaitól.

A tudományos jelleget nem csupán a textusok említett külső jegyei mutatják: Méhelý egész politikai koncepcióját a tudomány és saját tudósi autoritásával kísérli meg alátámasztani. Tehát mint egyetemi tanár, mint akadémikus lép fel, az általa hirdett faji tanok pedig tudományos tények, a természet törvényei, melyekhez ő, a természettudományok professzora férhet hozzá. Argumentációjában így sokszor megjelennek a tekintélyre alapozott érvelés – az *argumentum ad verecundiam* – jegyei, máshon-

veghelyen azonban azt írja, hogy a magyar nyelv „a maga különállóságában egy önálló, faji kultúra zálogát hordja magában”. Uo.

²³⁵ MÉHELÝ Lajos: *Turáni eszmény*. I. m. 18. – Ebben a szövegben a turáni népek „szumir népekkel” való rokonságát is megemlíti, mely büszkeséggel töltheti el a magyarságot, miközben nyilván megerősít egy nem nyugati identitást. (Uo. 19.).

nan megközelítve Méhelj professzor a *szakértői heurisztikára* apellál, arra a szociálpszichológiai jelenségre, hogy „az emberek hajlamosak arra, hogy elfogadják egy kijelentés igazságát annak alapján, hogy ki mondja, ahelyett, hogy gondosan elemeznék, hogy *mít* is mondanak [ti. a tekintélyesnek tartott személyek].”²³⁶

Szövegeinek egy másik jellegzetes tulajdonsága az, amikor a szerző általános állításokat személyes élmények ismertetésével támaszt alá. Az anekdotikus történetekben az egyes személyekhez kapcsolódó negatív tapasztalat mint egy általános jellemvonás példája vetül ki a csoportra.

Jellemző, ahogy Méhelj az övétől ellentétes véleményeket és különösen az elméletét ért bírálatokat kezeli. Itt ritkán találkozunk a tudományos stílussal és az azt jellemző kimértséggel. Sokszor Méhelj nem a vitapartner érvit kísérli meg cáfolni, hanem személyeskedésbe csap át, esetenként gorombaságra ragadtatva magát. Ilyenkor Méhelj nem felejt el megemlíteni a bíráló zsidó, vagy éppen német származását, tehát *nem magyar* voltát és az ebből következő sanda szándékát. Karakterisztikus vonás, hogy Méhelj az őt ért bírálatokra akár önálló füzetekben is válaszol.²³⁷

Konklúzió

Méhelj Lajos tevékenysége úgy értékelhető, mint a fajelmélet egyik – és mindenképpen a legnagyobb hatású és legtöbb közfigyelmet vonzó – beemelési kísérlete az 1920-as évek nacionalista diskurzusába. Elmélete sok szálon kapcsolódott az etnicizálódott, biológiai metaforákon alapuló nemzetkép és az egyén nemzeti hovatartozásának szinte kizárólagos kritériumává tett biológiai leszármazás áramlatához.

Ebben az időszakban Közép- és Dél-kelet Európában az eugenikai, fajhigiéniai gondolkodásban új fejlemények voltak megfigyelhetők. A térség országai nemzetállamok voltak, melyek a

²³⁶ Eliot R. SMITH–Diane M. MACKIE: *Szociálpszichológia*. Ford.: BÁTKI Anna et al. Osiris, Budapest, 2002. 390.

²³⁷ Erre jó példa a fentebb már idézett, Gratz Gusztávnak szóló, már említett kemény hangú válasz: MÉHELY Lajos: *Az örök idegenek*. Held Nyomda, Budapest, 1930.

többségi etnikai csoport dominanciájára épültek. A korábban kizárólag különböző örökletes betegségek, devianciák és egyéb társadalmi problémák ellen küzdelmet hirdető eugenikusok az új helyzetben a „nemzet biológiai tőkéjét”, a „nemzetteket” más etnikumok fenyegetésétől próbálták megóvni, s akárcsak korábban, a leszármazási törvényekre hivatkozva.²³⁸ Fontos fejlemény volt, hogy ezen országok eugenikusaira is egyre nagyobb hatást gyakorolt az 1920-as években előretörő németországi, egyértelműen a fajelmélet alapján álló irányzat. Az új tanok szerint a fő veszély a népet (*Volk*) és a fajt fenyegető degeneráció, de ennek kiváltó okát már nem a szociális devianciókban keresték, hanem bizonyos biológiai leszármazás alapján definiált társadalmi csoportokban, így etnikai kisebbségekben vagy a zsidóságban.²³⁹ Méhely Lajos tevékenysége is beilleszthető ebbe a regionális kontextusba.

Méhely fajbiológiai munkássága tehát bizonyos kettősséget mutat. Egyrészt átvette és a magyarországi viszonyokra igyekezett adaptálni a fajbiológia/fajelmélet külföldi példáit. Másrészt egy adott politikai valóságban fellépő irányzat megalapozására törekedett – még ha, mint fentebb láttuk, nem is lett a fajvédők fő teoretikusa –, és kísérletet tett az antiszemitizmus igazolására a tudomány által.

A tudományos munkásság és a tudós szerep Méhely esetében nemcsak életrajzi faktum, de argumentációjának zöme a tudományra magára, vagy a saját akadémiai karrierjére való hivatkozás, amely szövegeiben a meggyőzés egyik fő eszköze. A tudomány problémája azonban túlmutat ezen az aspektuson; az a tény, hogy a fajbiológia természettudományos elméletként, a tudományos intézményrendszer keretei között (is) létezett, komoly – Méhely konkrét munkásságán túlmutató – filozófiai kérdéseket is felvet a tudományosságról. Ha és amennyiben elfogadjuk a reflektálatlan, ámde széles körű nézetet, hogy a természettudományok az „objektív tényeken” alapulnak, és az ismeretek kumulatív módon gyarapodnak, akkor az efféle fajbiológiai teóriákat egyfajta elhajlásnak, „abnormitásnak” kell tekintenünk – ahogy ezt a kortárs bírálók és a későbbi értékelők is megtették. Méhely szövegeiben mi

²³⁸ Marius TURDA–Paul J. WEINDLING: i. m. 7–8.

²³⁹ Uo. 14–15.

is láthattunk példákat arra, hogy a szerző esetenként ellenmondásba került bizonyos alapelvekkel. Ugyanakkor gyümölcsözőbb eredményre juthatunk, ha – a modern tudományfilozófia és tudományszociológia alapján – a tudományos tevékenységet és annak eredményét is egy adott társadalmi valóságban megszülető dologként értelmezzük.²⁴⁰ Ezáltal könnyebb magyarázni a tényt, hogy Méhelÿ nem magányosan hirdette elméletét, de azt egy évtizedig tehette az egyetem jóváhagyásával az antropológiai intézet megbízott vezetőjeként és az akadémia plénuma előtt.

²⁴⁰ A náci Németország kontextusában ezt a problémát elemzi: Mark Biagioli: *Science, Modernity, and the "Final Solution"*. [Tudomány, modernitás és a „végső megoldás”]. In: Saul Friedlander (szerk.): *Probing the Limits of Representation: Nazism and the "Final Solution"*. [Az értelmezés határainak feszegetése. A náciizmus és a „végső megoldás”.] Harvard University Press, Cambridge, 1992. 185–205.